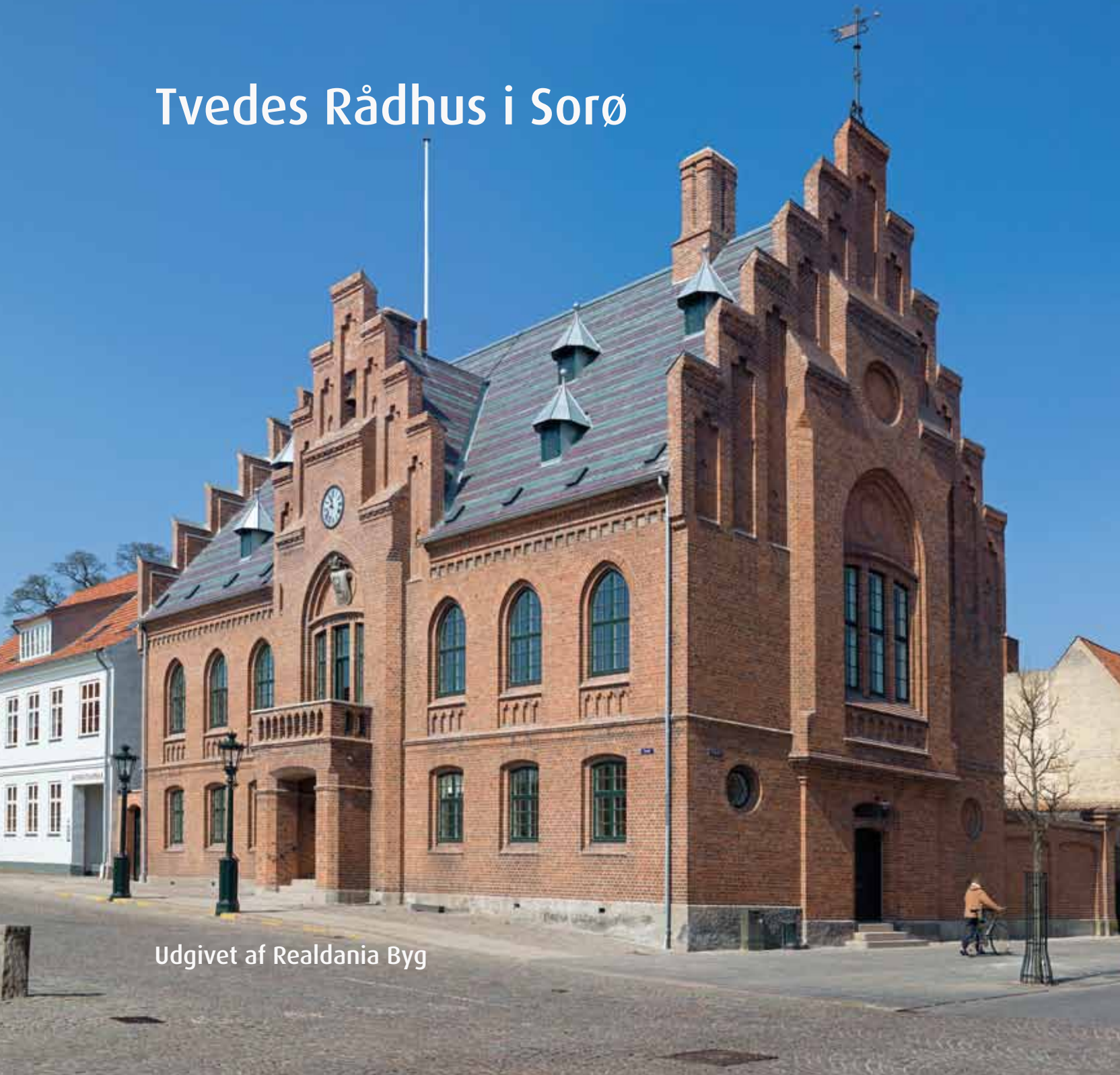

Tvedes Rådhus i Sorø

Udgivet af Realdania Byg

Tvedes Rådhus i Sorø

Tvedes Rådhus i Sorø
© Realdania Byg A/S 2012

ISBN 978-87-92230-40-9

Tekst og redaktion: Realdania Byg, Arkitekt Asger Aabenhus,
Badeloch Vera Noldus og Historiker Helge Torm.
English summary translated by Martha Gaber Abrahamsen.

Layout: Realdania Byg og OAB-Tryk a/s

Fotos og illustrationer:

Jens Markus Lindhe: 3, 4, 6, 11, 12, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26,
28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52,
57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 69, 72

Arkitektfirmaet Bertelsen og Scheving: 10, 14, 19, 23, 38, 39, 44

Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn: 8, 15, 20, 36, 37,
54, 55, 60, 64, 67. Sorø Roklub: 67 tv.

Omslagsfotos: Jens Markus Lindhe

Bogen er sat med Dax og Caslon og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense

Realdania Byg er et helejet Realdaniaselskab

Tvedes Rådhus i Sorø

Udgivet af Realdania Byg

Forord

For 130 år siden var det byens borgmester, arrestforvalteren, dommeren og politimesteren, som gik ud og ind af den tunge trædør i Sorø råd-, ting- og arresthus; ballademagere og tyveknægte var henvist til den lidt mere ydmyge indgang på husets bagside. Nu er det byens turister, byrådsmedlemmer, brudepar og brugere af biblioteket, som får deres daglige gang i de smukke historiske bygninger midt på Torvet i den gamle købstad. Sorø råd-, ting- og arresthus forbliver et hus med mange funktioner, efter at en gennemgribende restaurering har genskabt husets ydre og indre.

Restaureringen er gennemført af ejendoms-selskabet Realdania Byg, som købte rådhuset i 2010 med henblik på at sikre ejendommens umistelige arkitektoniske og kulturhistoriske værdier for eftertiden.

Det fredede rådhus er opført i 1881 og tegnet af arkitekten Frederik Vilhelm Tvede (1826–1891), mens arresthuset, der ligger ud til gården er fra 1871.

Tvedes Rådhus er et fornemt eksempel på et historicistisk råd- og tinghus. Det er opført i

blank mur i rød tegl med kehlet fuger, mens vinduerne er med gotiske spidsbuer og i træ. Taget er udført i blågrå og grøn skifer, som er lagt i horisontale bånd, så der opstår en stribet og dekorativ effekt. Der er murede gavlviste, og taget – som er forsynet med små vindueskviste med zinktag og spir – afsluttes af imponerende kamtakke gavle, hvis murværk er rigt dekoreret. Indvendigt er huset udstyret med panelerede vægge, gerichter og døre samt bjælkelofter, dekoreret med fine snedker- og malerdetaljer.

Arrestbygningen fra 1871 fremstår tung og solid i blank mur i gul tegl med små tremmebesatte vinduer og sort skifertag, og indvendigt er bygningen inddelt i celler med en fordelingsgang.

Disse mange, fine kvaliteter er nu kommet til ære og værdighed igen, så Sorø Rådhus atter kan fungere som et smukt midtpunkt i byens sociale, kulturelle og erhvervsmæssige liv.

Realdania Byg,
juni 2012

Restaureringen af Tvedes Rådhus i Sorø

Af Arkitekt MAA
Asger Aabenhus

Kilder og spor – to måder at betragte en historisk bygning på

Den italienske forfatter Umberto Eco har et sted skrevet, at alle bøger handler om andre bøger. Med bygninger er det nok sådan, at de alle bygger på tidligere bygninger – som tradition og helt konkret. Sorø råd-, ting- og arresthus er et eksempel på begge dele. Bygningen låner stilelementer fra tidligere tiders arkitektur, og fysisk står bygningen på fundamentene fra det tidligere og nedbrændte tinghus. Man skal ikke beskæftige sig meget med gamle bygninger, før man finder, at denne form for genbrug mere er reglen end undtagelsen. Bygningen virker solidt funderet, i historien som i undergrunden. Dette synes at have været en arkitektonisk hovedidé for arkitekten Vilhelm Tvede: At skabe en i både rum og tid urokkelig bygning.

Hvis man ikke begrænser sig til kun at betragte denne bygning, kan man med et enkelt kig over skulderen konstatere, at den indgår i en historisk sammenhæng, der strækker sig langt tilbage i tiden. Et hurtigt opslag afslører, at der i området har været bebyggelse på stedet siden midten af 1100-tallet, og at Sorøs historie er knyttet til en lang række væsentlige kulturpersonligheder, hvorved det gamle råd- og tinghus

indskrives sig i et mægtigt net af åndshistoriske og litterære referencer og forbindelser og bygger sig ind i en lang historie.

Kigger man nærmere efter, vil man se, at bygningen trods sit enhedsudtryk i tidens løb har undergået forandringer, og man vil også se, at den består af to afsnit, der er helt forskellige fra hinanden: En høj bygning med takkede gavle og et væld af detaljer, og bagved – i gårdrummet – en lavere, mere simpel bygning i gule mursten. "Ret skal have Magt" står der på muren over balkonen, og man forstår, at der har været en klar intention med byggeriet; et ideal, som bygningen skal understøtte ved sin fysiske fremtræden.

Af referater fra byrådsmøderne fremgår det, at indretningen er nogenlunde som i det foregående rådhus, og at den gule sidebygning er arrestfløjen, der overlevede den brand, som gjorde det af med forgængerens. At denne del er genbrug, ses også på tegningerne fra opførelsestidspunktet, hvor der med lyserød farve er indikeret, hvilke dele der er nye.

Til forståelsen af historien – den store og husets egen – hjælper både historistiske dokumenter og bygningens egne spor. Disse to betragtningsmåder – kilder og spor – udgør en komplementaritet, hvor den bedste læsning af bygningens liv er udspændt mellem de to.

*Modsatte side:
Sorø Rådhus set fra
Storgade med øst- og
nordfacaderne.*

Det første rådhus i Sorø blev opført i 1844 efter tegninger af arkitekt Frederik Ferdinand Friis. Rådhuset nedbrændte i 1879.

En bygning i tid og rum

Tinghuset er bygget 1880-1881, midt i den tid, hvor "gamle dage" sluttede – i det moderne gennembrud. Det er på alle måder en skelsættende overgang, der kan måle sig med overgangen fra oldtiden til middelalderen med indførelse af central statsmagt, kristenkirke, skrivekunst og teknisk snilde. Det er muligvis en tilsnigelse, men i denne sammenhæng giver det mening at betragte disse to historiske perioder som yderpunkterne i en æra; en sammenhæng, som den historisk interesserede Vilhelm Tvede helt sikkert har været yderst bevidst om.

På samme måde som tinghuset og klosterporten rumligt indrammer byens centrale torv, omslutter de to bygninger et knap 1000-årigt tidsspand, som – al udvikling til trods – har fastholdt gennemgående kulturelle træk, åndeligt som fysisk.

Der er ingen tvivl om, at huset er opført i en brydningstid; dog med større slægtskab med

Sorø Akademis klosterport end med nogen af de øvrige, mere jævndrende bygninger på Torvet.

Ligesom man på Sorø Akademi i generationer har fastholdt og dyrket den klassiske dannelse i et samspil med alle tiders tanker, kan man antage, at intentionen bag tinghusets udformning har været et forsøg på at udtrykke, hvad der mod det 19. århundredes slutning bygningsmæssigt skulle anses for at være god latin. Eller man kan sige, at tinghusets bagudpegende formsprog skal ses som et sidste forsøg på at fastholde noget, der nærmer sig sin afslutning – et resumé.

Endelig kan man se bygningen som et udtryk for ønsket om en revitalisering; en genopfindelse af et teknisk og æstetisk sprog, der har vist sig at kunne tilpasse sig 1000 års samfundsudvikling, hvorfra man ønsker at tage det bedste med sig over i en ny æra – måske en af samme længde.

Bygningens udtryk

Vilhelm Tvedes tinghus har helt oplagte stiltræk til fælles med de ældste bygninger på Sorø Akademi. Røde tegl, rundbue- og spidsbuevinduer og takkede gavle, alt brugt i fri leg – historicismens egentlige kendetegn – hvor man bruger stilelementerne i sprælske sammenstillinger, der skaber nye betydninger.

Tvede har været bekendt med Peder Mallings klassicistiske hovedbygning på Sorø Akademi fra 1828, men måske vigtigere: været bekendt med Mallings hovedværk, Københavns Universitets hovedbygning på Frue Plads, som er en af de første historicistiske bygninger i Danmark og som sådan en overgangsform, opført i en blanding af klassicisme og nygotik.

Af historiske fotos får man indtryk af det tinghus, der lå på grunden før. Det stod færdigt i 1844 og var en klassicistisk bygning af C.F. Hansen-skolen, beslægtet med Mallings hovedbygning og stort set alle andre offentlige bygninger fra første halvdel af 1800-tallet. Det er få år før folkestyrets indførelse, og ydmyghed og ærefrygt for konge og stat er stadig tydelig i den strenge bygningskrop. Bygningens arkitekt var F.F. Friis, der i øvrigt som medarbejder hos Malling ledede byggeriet på Akademigrunden.

Arrestfløjen fra 1871 er så simpel og prunkløs i sit udtryk, at den ville være tæt på umulig at placere stilhistorisk, hvis ikke det havde været for de historiske kilder. Den væsentligste arkitektoniske værdi af arresten er givet ved den udfordring, det har været for Tvede at sammenbygge den nye dobbeltsymmetriske bygning med den overlevende sidefløj, med alt hvad det igangsætter af afvigelser fra klassisk orden.

Placeringen på en hjørnegrund har resulteret i et hus med to forsider, der mødes over et hjørne. Ved opførelsen af den nye bygning indtages et ekstra grundstykke, hvorved kortfacaden kommer helt ud i gadeflugten med Storgade, hvilket gør den mere betydende, men da der ikke bliver plads til noget særligt rum foran den, bliver det samtidig vanskeligere at give den autoritet. Tvede har løst dette problem med en række formmæssige kneb. Den lille karnapagtige udbygning giver en opadstræbende dynamik, der svarer til den ophøjede retsudøvelse, der skulle finde sted bag den. Karnappen fortsætter et stykke ned under gulvhøjde og får underetagen til at syne lavere.

Der er ikke nogen særlig markering af indgangen fra Torvet, og trappen ligger delvist inde i muren. Delingen mellem de to etager er tydeliggjort ved et dobbelt gesimsbånd, mens

Udsigten fra rådhusets tag over Torvet. I baggrunden ses Klosterporten og Klosterkirken.

der er fuldstændig sammenhæng mellem overetagens facade og den imponerende kamtakkede gavlv med dens tilbagetrukne blændfelter. Karnappens kraftige overbygning er med til at skabe sammenhæng mellem overetagen og tagvolumenet. Facaden får som helhed en lidt afvisende karakter, der trykker betragteren over mod det fjerne fortov, hvorfra man ser overetagens facade og gavltrekanten i en helhed, der skubber sig en anelse frem over underfacaden, der kommer til at virke som en høj sokkel for husets vigtigste rum.

Facaden mod Torvet er anderledes imødekommende. Hovedindgangen er her anbragt i en fremspringende del af facaden, der skaber kontakt til og rækker ud på torvet, men også danner en åben altan, som i husets overetage skaber forbindelse mellem bygningens indre og det offentlige rum. Murfremspringet er her gennemgående fra terræn og hele vejen op i den store gavlkvist, hvorved det vises, at der ind-

vendigt er lodret forbindelse mellem husets to etager. Det meget stejle tag fordobler bygningens højde og bliver en del af facadens samlede udtryk.

Med et relativt lille bygningsvolumen får Tvede skabt byens højeste bygning og kommer således i dialog med de historiske bygninger på Akademiet. Med sin symmetri og tyngde i facaden bemægtiger bygningen sig torvets rum, mens det mægtige tag med de kamtakkede gavle, kraftige skorstene og vindfløj udtrykker en bygning, der nok er i kontakt med det daglige og jævne, men også rejser sig stolt og, som det er vist på Tvedes tegninger, flagende for færelandet.

Rumligheder og forløb

Da det nye tinghus blev bestilt, var det bestemt fra start, hvilke funktioner det skulle huse, nemlig de samme som det gamle. Det har ikke været

I Tvedes udkast til opstalten af østgavlen havde han placeret vindfløjen med årstallet 1880 på gavlkvisten mod Torvet – i den endelige løsning blev årstallet anbragt på gavlen mod gården.

ukompliceret at forene alle de forskelligartede anvendelser, og det er ganske imponerende, at arkitekten har formået at passe alt ind i samme sluttede form.

Huset benævnes råd-, ting- og arresthus, men ud over byrådsal, den lokale retssal med tilhørende dommerkantor og venteværelse samt celler til indespærring af sigtede og dømte har huset også rummet arrestforvarerens kontor og privatbolig. Endvidere har der været pantefogedkantor med brandsikkert rum til pantebøgerne. Dette betyder, at der i grove træk har været fire forskellige enheder skruet sammen i et enkelt volumen: den dømmende magt, den lovgivende magt, et offentligt kontorafsnit samt en privat bolig, endda sammenbygget med en femte funktion, arresten.

Placeringen på hjørnet af Storgade og Torvet gav Tvede mulighed for at arbejde med to forsider, der mødes over et hjørne, hvilket i sig selv er et arkitektonisk dilemma, der har presset ham ud i en præmodernistisk behandling af såvel bygningens udvendige fremtræden som de indvendige rumlige sammenhænge. Tinghuset hænger sammen med nabobygningerne med mure op til knap førstesals højde.

Der etableres i gadeniveau en bymæssig sammenhæng, men herover kan facaderne formes frit uden relation til nabobygningernes

etage- og gesimshøjder, og tinghuset kan artikuleres som et markant selvstændigt bygningsvolumen. Også mod gården fremtræder bygningskroppen monumentalt med midtterrissalit og pinakler, hvor førstesalen over gårdmurene og de dengang lave huse har været synlig ved et skråkig fra langt nede af Storgade. Husets eneste bagside er gavlen mod den smalle gyde mod Torvet.

Sammenhænge på kryds og tværs

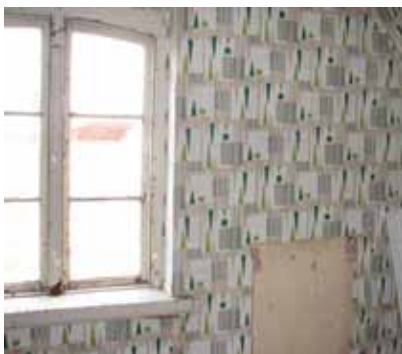
Husets dobbelte frontalitet sætter sig igennem i det indre i to dynamiske hovedbevægelser – det, der i klassisk forstand er hovedakser, bliver her til en langsgående korridor, der skaber sammenhæng fra indgangen ved Storgade gennem hele kontorafsnittet og arrestfløjen og en tværgående overliggende bevægelse med adgang fra Torvet gennem vestibulen og i en opadgående spiral af trappen til det store forum med adgang til de repræsentative sale og kontorer. I modsætning til den forudgående periodes klassicisme med dens formelle og autoritative udtryk er rummene og bevægelsesforløbene her skabt til dagligliv og mennesker i bevægelse og har dermed træk til fælles med den humanisme, som skulle blive det ideologi-

ske bagtæppe for hele den modernistiske arkitektur.

Mens de to hovedfacader repræsenterer to sider af den lokale repræsentation af statsmagten, må man betragte gårdfacaden som noget mere pragmatisk. Den øverste halvdel er en fornem kontoretage, mens den nederste del, som for den forbipasserende er skjult af gårdmuren, er en sammenstilling af både forside og bagside til en enkel og gedigen embedsmandsbolig. I hjørnet mellem de to bygningsfløje er hovedindgangen til arrestforvarerens private bolig, som også har fungeret som arrestanternes udgang til de to aflange løbegårde. Den anden indgang er køkkendøren med kort afstand til vaskehuset i gården og umiddelbar forbindelse til det, der sikkert har været viktualiekælder.

Med den lille krølle på historien, at der har været forvaring af lokale småforbrydere og fyldebøtter, må man altså forestille sig, at gårdrummet har været omdrejningsfeltet i en hverdag med gruekedel, kartofler, sæbespånere og bonevoks – ligesom det også har været en del af hverdagen ved de jordløse embedsmandsboliger, det ærefulde privilegium for stationsforstandere, skolelærere, ledvogtere og landmålere over hele landet. Alt sammen små tandhjul i den nyfødte nationalstat, hvor man har udstrakt statsmagten i et fint forgrenet net.

*Modsatte side:
Den lille smøge mellem rådhuset og Torvet 4 er i dag genskabt, så rådhuset atter fremstår som et fritliggende hus med udsyn til gavlens smukke murværk.*

Rådhuset var ved Realdania Bygs overtagelse i 2010 præget af mange års brug, men alligevel med mange smukke detaljer og bygningsdele intakt.

Restaureringen – tilbageføring, istandsættelse og modernisering

Når man som indledning til en restaurering stifter bekendtskab med en gammel bygning, som oven i købet er blevet tømt for funktioner, er det umiddelbare indtryk ofte blot forfalden fortid.

Man ser spor af noget, der har været, og noget der er, men som er slidt og trist og ikke noget, der indbyder til indflytning. Men årsagen til overhovedet at komme i huset er, at nogen har kunnet se en fremtid for det, og man må derfor forsøge at se konturerne af noget, der kommer.

Disse tre tider er i forskellige fordelinger altid på spil i en restaurering. Der er noget, der skal bringes bagud i tiden, noget der skal bringes i trit med nutiden, og noget, der skal pege på en ny fremtid.

Bygninger er noget, vi bruger til daglig. Derfor – og fordi de holder længe – er de fremragende formidlere af vores fælles historie. Selvom de tilpasses skiftende brug og den teknologiske udvikling, er de som oftest relativt bestandige i deres udtryk for bestemte perioders muligheder og syn på tilværelsen. Historien om nutidens tyding af kilder og spor skal til stadighed fortælles, hvis den skal kunne høres.

Restaureringen – at fortælle historie og historier

Det overordnede vilkår er fremtiden – det er nu engang den vej, det går – men der er alligevel en potent historie, som vil sige os noget og være med til at bestemme over den nutid, der hele tiden bliver til fortid. Restaurering er således en dialog mellem fortid og fremtid – en proces, hvor udkommet er, at der er ting, der må ændres for at bringe bygningen ind i en ny tid, og noget, der må genskabes for at formidle fortællingen om fortiden. Herimellem findes det bevarede, som fortsat ønskes bevaret som grundsubstans i den nyfortolkning, der binder tiderne sammen.

Ligesom historien opstår af kilder og spor, kan den formidles både i tekst og i materie. Velbyggede bygninger er en af de manifestationer for menneskets virke, som har den længste holdbarhed – hundredevis af år – ikke mindst fordi de er brugsobjekter og derfor vedligeholdes. Dette betyder, at de også bliver bærere af håndværkstraditioner, som kun lever videre, hvis de har noget at virke på.

Sprækker i historien

Trods alle gode bestræbelser på at fravriste de historiske bygninger deres fortid, er der mange tilfælde, hvor det ikke lykkes at få væggene til at tale, men kun mumle. Det er steder, hvor der gives plads til fortolkning og mulighed for meddigtning. Både i selve restaureringen, men også efter at håndværkerne har forladt bygningen.

I taget, tæt ved tagrenden, sidder nogle kraftige jernlemme. De findes ikke på Tvedes tegninger, men ses på et foto kort efter indvielsen. Uanset om de er kommet til i løbet af byggeprocessen, eller om Tvede blot ikke ville have dem med på sin tegning af æstetiske årsager, ændrer det ikke ved, at ingen i dag tilsyneladende ved, hvad lemmene har skullet bruges til. Det er ikke for sjov, at man gennemhuller en

tagflade umiddelbart over murkronen, hvor en utæthed hurtigt kan få grumme konsekvenser. Lemmene er svært tilgængelige og tilmed så tunge, at de ikke kan have været til hverdagsbrug. Nu er de sat i stand og genmonteret, så de kan vække undren, indtil den dag nogen måske finder forklaringen.

Nyskabelser og tilgængelighed

En af de tilpasninger, der i dag ofte kommer på tale, når man restaurerer, er øget tilgængelighed – i bredest mulige forstand. I dette tilfælde

Rådhuset har måttet "lægge ryg" til mange ting. Her er det genstand for en brandøvelse med stige- og sprøjteafprøvning ved byens frivillige brandvæsen. Et ungdommeligt publikum beundrer udfoldelserne. Ca. 1910.

I forbindelse med restaureringen er der installeret elevator. Fra Torvet via smøgen er der adgang til elevatoren, som er etableret i det gamle brandsikrede arkiv, som med sine kraftige mure var et fortrinligt udgangspunkt for en elevator.

handler det også om, at så mange som muligt skal have adgang til en offentlig bygning. Endelig giver det ikke meget mening at restaurere, hvis ikke så mange som muligt har adgang til den byggede kulturarv.

En af de afgørende forbedringer i forbindelse med denne restaurering har været installeringen af elevator. Det var så heldigt, at der kunne etableres en alternativ adgang fra Torvet via smøgen, og det gamle brandsikrede arkiv var med sine kraftige mure et fortrinligt udgangspunkt for at installere en elevator. Disse rum repræsenterede en vis kulturhistorisk værdi, men

de arkitektoniske værdier var begrænsede. I den store sammenhæng var det således et afbalanceret offer at fjerne etageadskillelsen og etablere nye dørhuller.

For at forbedre sikkerheden for både mennesker og bygninger er der i samarbejde med en brandteknisk konsulent udarbejdet en ny samlet løsning for brandsikring. Da den store sal mod gaden kan rumme mange mennesker, skulle der etableres en alternativ flugtvej uafhængig af hovedtrappen. Dette er sket ved at skabe dørforbindelse mellem kontorene langs gårdfacaden til bagtrappen, fra hvilken der i stueetagen er udgang til gården.

Der er installeret et automatisk brandalarmeringsanlæg, og flere af de originale døre er opgraderet, så de lukker automatisk i tilfælde af brand og endvidere malet med særlig maling, som ved varmepåvirkning skummer op og gør dørene branddrøje. Endvidere er der indbygget såkaldte slangevindere. Flere steder i huset har det været nødvendigt at lave nye dørforbindelser for at etablere de krævede flugtveje eller for at gøre rummene mere anvendelige til moderne kontorbrug. Men da disse er underordnet husets hoveddisponering, skal dørene ikke markere en egentlig nyskabelse, hvorfor de er udformet med samme profilering og dimensioner som de originale døre.

*Gennem lågen til den lille smøge kan den høje
smalle gavl på arrestbygningen lige anes.*

Genskabelser

Af historiske fotos fremgår det, at den lille mur mellem rådhuset og nabobygningen mod Torvet har været ombygget flere gange. Oprindeligt har der været en enkel låge ind til et bagvedliggende gårdrum, men på et tidspunkt ombyggedes muren, da der i smøgen opførtes en mindre bygning med offentlige toiletter. Her blev den enlige kamtak taget ned, og der etableredes to dørhuller i stedet for et. Der var derfor meget lidt tilbage af det originale murværk, da projektet gik i gang.

Muren er vist på Tvedes tegninger, og som den ser ud, etablerer Tvede mellem rådhuset og nabobygningen en fint artikuleret overgang, der både skaber sammenhæng i gaderumsfacaden og opdeling mellem de to bygningsvolumener.

Det blev derfor besluttet at genopføre muren og få den forsynet med en port, der er robust og med sine tremmer etablerer visuel kontakt mellem smøgen og Torvet. Murværket på den nederste del af rådhusets gavl udgjorde den ene væg i den nu nedrevne toiletbygning, og det var desværre så medtaget, at det ikke kunne lade sig gøre at istandsætte det. Der er derfor afsluttet med tyndpuds og maling for at skabe en ensartet og sammenhængende overflade i det lille gårdrum.

Gårdrummet på rådhusets bagside var i mange år parkeringsplads og garage for politiets køretøjer. Tidligere var det et todelt gårdrum med løbegårde til arretanterne og gårdsplads til den dagligdags drift af arretten og arretforvalterens privatbolig.

Gårdrummet

Gårdrummet på husets bagside var i mange år parkeringsplads for politiets køretøjer, og der var også opført en garage. Af de gamle tegninger fremgår det, at den indre del af gårdrummet var tænkt opdelt i to smalle løbegårde til arretanternes gårdture. Der var dog ingen mure, da restaureringen gik i gang, og det har der ikke været i mange år. At murene *har* været der, blev bekræftet af ændringer i murværket lige der, hvor de to mure har mødt rådhusets gårdfacade.

Højdeforskellen mellem gårdrummets to ender var til en vis grad udjævnet med den nu fjer-

nede asfaltbelægning, men en pukkel i asfalten på tværs af gården og niveauspringet i soklen viste, at der har været to niveauer i gården. Der har således været tale om et todelt gårdrum – løbegårde til arretanternes og gårdsplads til den dagligdags drift af arretten og arretforvalterens privatbolig. Det var ikke muligt at finde en funktion til gården, som ville kunne retfærdiggøre at genopføre murene, så det blev i stedet besluttet at tegne opdelingen i de to gårdrum ved at genskabe det tydelige niveauspring og vise murenes placering i belægningen med bånd af granitsten.

Modsatte side:

For at illustrere, at baggården engang var et todelt gårdrum, er der etableret et tydeligt niveauspring og en markering af de gamle mures placering i form af en belægning med bånd af granitsten.

Sorø Byråd sad ved alle sine møder, lige fra 1881 og til 1963, omkring et langt stolpebensbord. Byrådet lod sig gerne forevige ved det første møde i en ny valgperiode som her den 1. april 1958. Borgmesteren Mogens A. Carlsen ses som nr. 4 fra venstre. Vinduerne vender ud mod Tørvet. Bemærk t.v. busten af dronning Alexandrine, skænket byrådet ved jubilæet i 1938.

Modsatte side: Buster af regentparret, kong Chr. X og dronning Alexandrine, troner i den store sal, Tingsalen. Hall'en er indrettet med originalt og istandsat inventar; bæk, en såkaldt "bekendtgørelses-tavle" og en lampe.

Interiør

Da der kun er fundet ganske få fotografier eller beskrivelser fra husets indre, kan vi ikke vide, hvordan huset præcist har været indrettet. I Folketidende fra 19. maj 1881 omtales interiøret i generelle vendinger: "Den Store Sal, der vender mod Gaden, gjør Indtryk af Skjønhed og Hygge. [...] Udstyrelsen gjør i det Hele, uden at være flot, et særdeles godt Indtryk." Et hyggeligt boligideal fra 1880 kan have været beslægtet med klunkestilen, og fundet af tapetrester, mørke farver og ådringsmaling på trappeværnet i vestibulen styrker formodningen om, at indretningen har været præget af mørke eller kraftige farver.

Trods alvoren har huset sikkert været præget af borgerlighed og hjemlig hygge. Det har

været indrettet med henblik på at skabe forbindelse mellem folk og stat, og det har været vigtigt, at man kunne føle sig hjemme. Der er bevaret nogle få møbler, nogle skabe og en bæk samt tre fantastiske lamper. Møblerne er ikke i klunkestil, men relativt enkle med få historiserende detaljer. Disse simple møbler har været et fornuftigt valg til offentlige kontorer og venteværelser, mens privatboligen sikkert har haft en mere hjemlig indretning. I dommerkontoret stod ved overtagelsen et stort skab, der ved nærmere undersøgelse viste sig at være en sammenbygning af to hjørneskabe, der nu står op af den samme væg, men adskilt og byttet om, så der som en ekstra gevinst blev plads til den nye dør til naborummet.

Farver

Tinghuset er opført i en farveglad tid og før de modernistiske idealer om lys og luft. Dette bekræftes gennem de farvearkæologiske afdekninger, der er foretaget i et par af husets vigtige rum, trapperummet og rådssalen. Her er de ældste farvelag præget af rødbrune og mørkegrønne nuancer. I trapperummet og de to store sale på førstesal er bjælkelofterne bevaret med deres oprindelige bemalinger. Der ses her to forskellige temaer: Det mørke med ådring, mørkebrune farver og bjælkelofter i to niveauer og det mere nøgterne med lysere grå toner og præcise stafferinger i klare farver.

I den historicistiske arkitektur anvendes stiltræk i flæng for at kunne sætte en stemning svarende til det enkelte rums funktion. På baggrund af disse betragtninger er der valgt en strategi for farvesætning, der differentierer i farveskemaerne, sådan at husets forskellige funktionsområder markeres.

I serviceområder og arrestgangen er væggene med en malet streg opdelt i hovedhøjde. Undervæggene er malet med blank slidstærk maling og overvæggene mere sarte, svarende til en traditionel hvidtning eller lignende. I kontorerne er opdelingen mellem under- og overvæg lavere, svarende til højden på skrivebordene, og hvor der var privatbolig, er væg-

gene tapetseret. Tiden omkring husets opførelse var tiden, hvor dekorationsmaleriet så småt begyndte at gå tilbage. Dette skete som en konsekvens af et nyt ideal om ægte materiallevirkninger, men også fordi papirtapeter blev mere udbredte som følge af nye industrielle fremstillingsmetoder.

Tinghuset er opført i en farveglad tid, hvilket bekræftes af de farvearkæologiske afdekninger, der er foretaget i trapperummet og rådssalen. Her er de ældste farvelag præget af rødbrune og mørkegrønne nuancer.

Modsatte side:

I dommerkontoret stod ved overtagelsen et stort skab, der viste sig at være en sammenbygning af to hjørneskabe. De står nu op af den samme væg, men adskilt og byttet om, så der er blevet plads til en ny dør til naborummet.

Inspirationen til det fantastiske tofarvede mønster på rådhusets skifertag må Tvede have hentet i udlandet, da skifer i Danmark først vandt udbredelse i slutningen af 1800-tallet.

Materialer – traditionelle og moderne

At Tvede var optaget af traditionen, er åbenlyst. Men det viser sig, at han også har været interesseret i moderne frembringelser. Hele huset er muret i en rød sten, der er større end den almindelige danske mursten, men dog mindre end de munkesten, der anvendtes i middelalderen. Formatet, der er kendt som "hollandsk moppe", er udført i en industrialiseret terrakotta-teknik, hvorved de får den tætte overflade og skarpe kanter.

Man kan endvidere producere de fine formsten, som her har en lidt underspillet rolle, men som i øvrigt vandt stor udbredelse i slutningen

af 1800-tallet og ofte blev anvendt som karakterfulde detaljer på historicismens bygninger. I samspil med de profilerede fuger opnås en stram og præcis optegning af murværkets linjer, og man kan se det som arkitektens nytolkning af munkestenen: Det bedste fra to tider, gotisk tyngde og industriel præcision.

Umiddelbart inden for hoveddøren ses en lignende historisk forbindelse. Gulvet i hallen består af cementfliser, en del af dem i to tofarvede mønstre. Disse fliser, der på engelsk kaldes "encaustic tiles", imiterer en type keramiske fliser kendt fra middelalderen, hvor de fremstilledes i brændt ler. Med den store interesse for det gotiske i anden halvdel af det 19. århund-

rede, genopfandt man disse fliser i en teknik, hvor de støbes af to omgange og, især i den engelske "victorian style" som Vilhelm Tvede var optaget af, vandt de udbredelse i kirkebyggerier med videre. På gulvene har både terrazzo og linoleum været ganske nye materialer. Det første opstod som en af mange konsekvenser af opfindelsen af cementen; det andet som en udløber af et forsøg på at opfinde et revolutionerende materiale til fremstilling af regntøj.

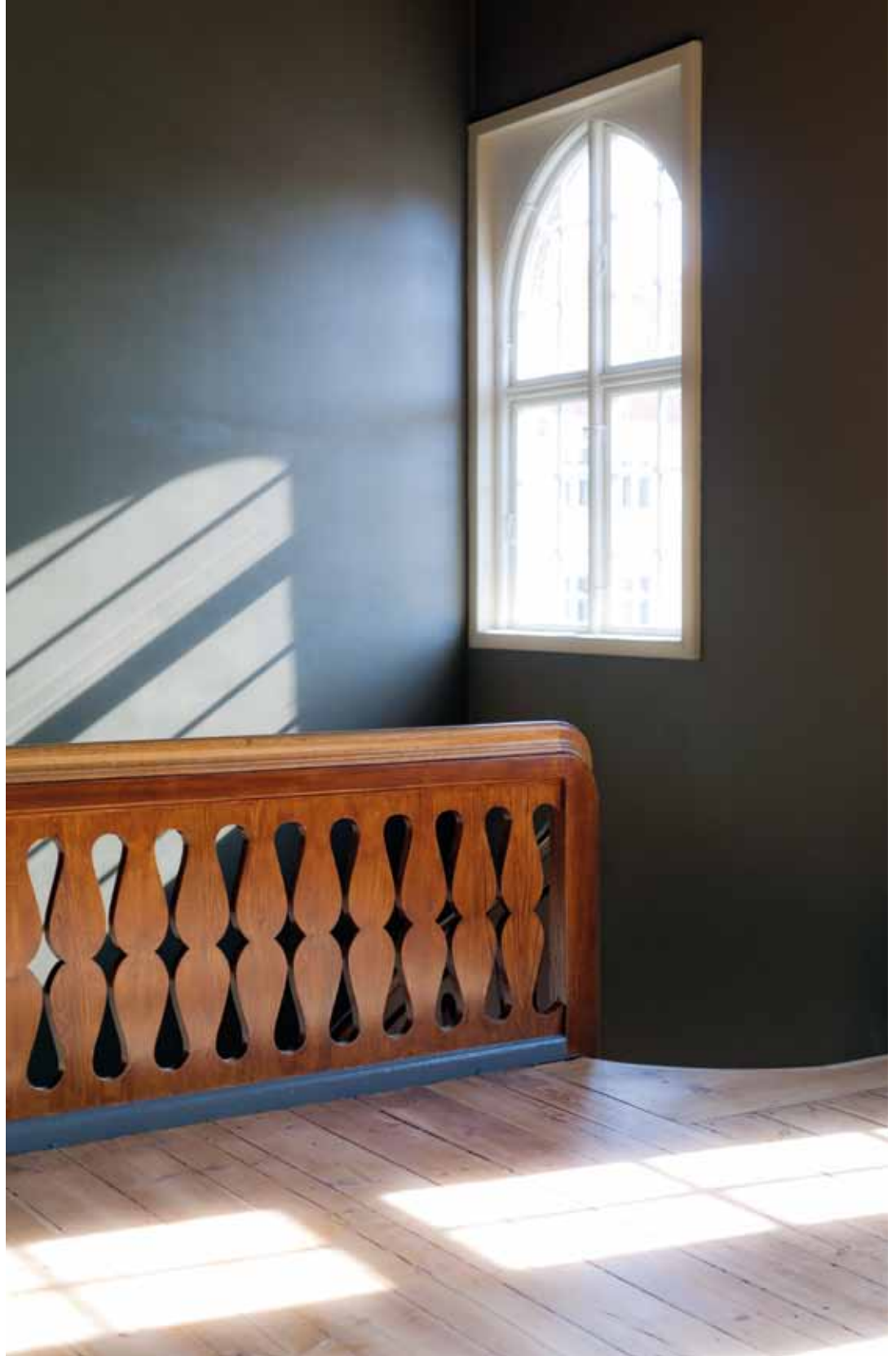
Til taget må inspirationen til det fantastiske tofarvede mønster være hentet i udlandet, da skifer i Danmark først vandt udbredelse i slutningen af 1800-tallet. Rundt om i Europa kendes skifertagdækning langt tilbage, men først med nye industrielle fremstillingsmetoder og ikke mindst nye og bedre muligheder for at transportere byggematerialer blev det almindeligt at benytte det herhjemme.

Der har ikke oprindeligt været elektrisk lys i bygningen, da huset er påbegyndt samme år, som Edison lancerer glødepæren, men det skal nævnes, at huset fra opførelsen var forsynet med et elektrisk ringeapparat, så arrestanterne kunne komme i kontakt med arrestforvalteren.

Trods mangelen på lys er der ingen tvivl om, at Sorø rådhus på hjørnet af byens torv og hovedgaden har lyst op som et af datidens fornemme eksempler på et historicistisk råd- og tinghus.

De offentlige toiletter i Storgade, som blev etableret i 1955, er bevaret.

Mellem international påvirkning og lokal identitet

Af Arkitektur-
historiker
Ph.D. Badeloch
Vera Noldus

Et historicistisk hus med moderne materialer og funktioner

I januar 1880 modtog den københavnske arkitekt Vilhelm Tvede (1826-91) en henvendelse fra Sorø by- og amtsråds byggeudvalg. Byens råd- og tinghus var brændt ned en måned forinden, og by- og amtsrådet havde ikke længere tag over hovedet. Medlemmerne var hurtigt blevet enige om, at der skulle bygges et nyt råd- og tinghus, og de vendte sig nu mod Tvede, som accepterede opgaven.

Huset hører i dag til Sorøs mange fornemme historiske bygninger, der blandt flere tæller Akademiet, Klosterkirken, hvor Valdemar Atterdag ligger begravet, og Christian 4.s Kro fra 1624-25. Også i dag formår Sorø at præsentere iøjnefaldende arkitektur, senest med den markante tilbygning til Sorø Kunstmuseum, tegnet af Lundgaard & Tranberg Arkitekter i 2011.

Da Sorøs nye råd- og tinghus i historicistisk stil stod færdigt i 1881, blev det modtaget med rosende ord af den lokale presse, der syntes, at det gjorde "et særdeles godt Indtryk." Ikke desto mindre blev der i de næste årtier set ned på historicismen, som mange mente var uoriginal og ikke andet end et karneval af forskellige stilarter. Vi kan glæde os over, at vi nu igen sætter pris på 1800-tallets flotte historicistiske huse, der ud-

mærker sig ved at kombinere det historiske formsprog med moderne materialer og funktioner – præcis som vi kan se det i Sorøs råd- og tinghus.

Arkitekten Vilhelm Tvede og hans baggrund

Da Vilhelm Tvede blev kontaktet af Sorøs byggeudvalg kort efter nytår 1880, var han 53 år. På det tidspunkt var han en etableret arkitekt, som var blevet Ridder af Dannebrog ni år forinden og på højdepunktet af sin karriere. Hans brede oeuvre omfattede da De Classenske Boliger på Godthåbsvej på Frederiksberg (1866-81, nedrevet), Humlebæk Kirke (1868), Vedbæk Kirke (1870-71), de engelske rækkehuse i Toldbodgade i København (1873-74), Næstved Industriforenings bygning med teater (1876), Nyborg Sygehus (1878) og talrige landbrugsbygninger rundt omkring i landet. Af Tvedes værker tegnet i hans livs sidste årti bør nævnes tilbygningen til Rygaards Skole i Hellerup samt Astrup og Hjulby Kirke. Ikke mindst havde Tvede gjort sig bemærket som arkitekt af råduse (og ting- og arresthuse) i provinsbyerne Stubbekøbing (1860), Nakskov (1872-73) og Nykøbing Falster (1873-74) samt Ringsted Arresthus (1875), ligesom han havde stået for restaureringen af Nyborg Rådhus (1861-62).

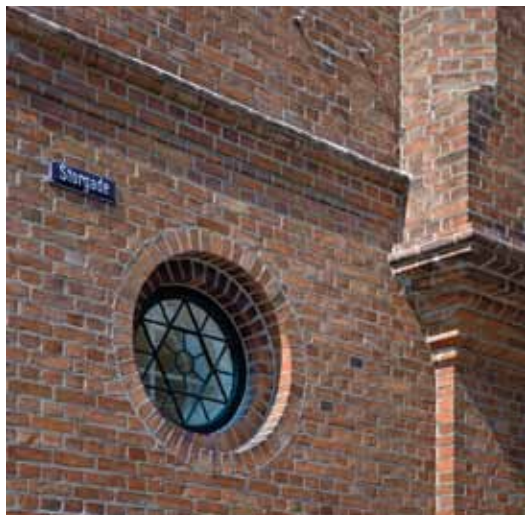

Arkitekten Vilhelm Tvede

Vilhelm Tvede var tydeligvis en meget begavet ung mand; han var ikke engang fyldt 13 år, da han startede på Det kongelige danske Kunstakademi i København, først i elementarklassen, derefter i ornamentklassen. To år senere begyndte han på Akademiets egentlige arkitektuddannelse, hvor han blev elev hos arkitekten Gustav Friederich Hetsch (1788-1864). Sideløbende med sin uddannelse til arkitekt kom Tvede i snedkerlære, hvad der må have forsynet ham med et grundigt kendskab til materialer og deres muligheder. At Tvede desuden var en begavet tegner, viser hans mange bevarede skitser og tegninger.

Vilhelm Tvedes studietid blev afsluttet i 1853 med den store Sølvmedalje, og det skulle senere vise sig, at studietidens bekendtskab med arkitekten Gustav Friederich Hetsch skulle blive af stor betydning for Tvedes udvikling. Hetsch var hele sit liv tro mod den klassicistiske tradition, som han var vokset op med under indflydelse af den samtidige tyske arkitekt Karl Friedrich Schinkel, og som han mere direkte havde fået med af sin svigerfar, den berømte arkitekt C.F. Hansen. Men Hetsch var også stærkt optaget af tidens voksende interesse for historiske stilarter, især de græske og romanske, og repræsenterede dermed overgangen fra senklassicismen til historicismen.

Hetschs produktion som praktiserende arkitekt blev beskeden, men den viser dog alligevel, at han var med til at lægge bunden for en nationalhistorisk betinget arkitektur i Danmark. At han stod med et ben i hver stilperiode, kan ses på så forskellige bygninger som den klassicistiske Fibigers Gård, Sankt Annæ Plads 3 i København (1849), hvor Vilhelm Tvede var en af hans medarbejdere, og Skt. Ansgars Kirke i Bredgade (1842), også i København. I Skt. Ansgars Kirke tilpassede Hetsch som en af de første blanke upudsede murflader og fremhævede murstenenes udsmykningsmuligheder. Den rundbuede døråbning med aftrappende blændinger og tympanonrelief gav kirken en udpræget romansk karakter.

De mange fine bygningsdetaljer er bevaret – som f.eks. de runde vinduer i østfacaden og gulvet i forhallen, der er belagt med koksgrå og dekorerede flise i et sirligt mønster.

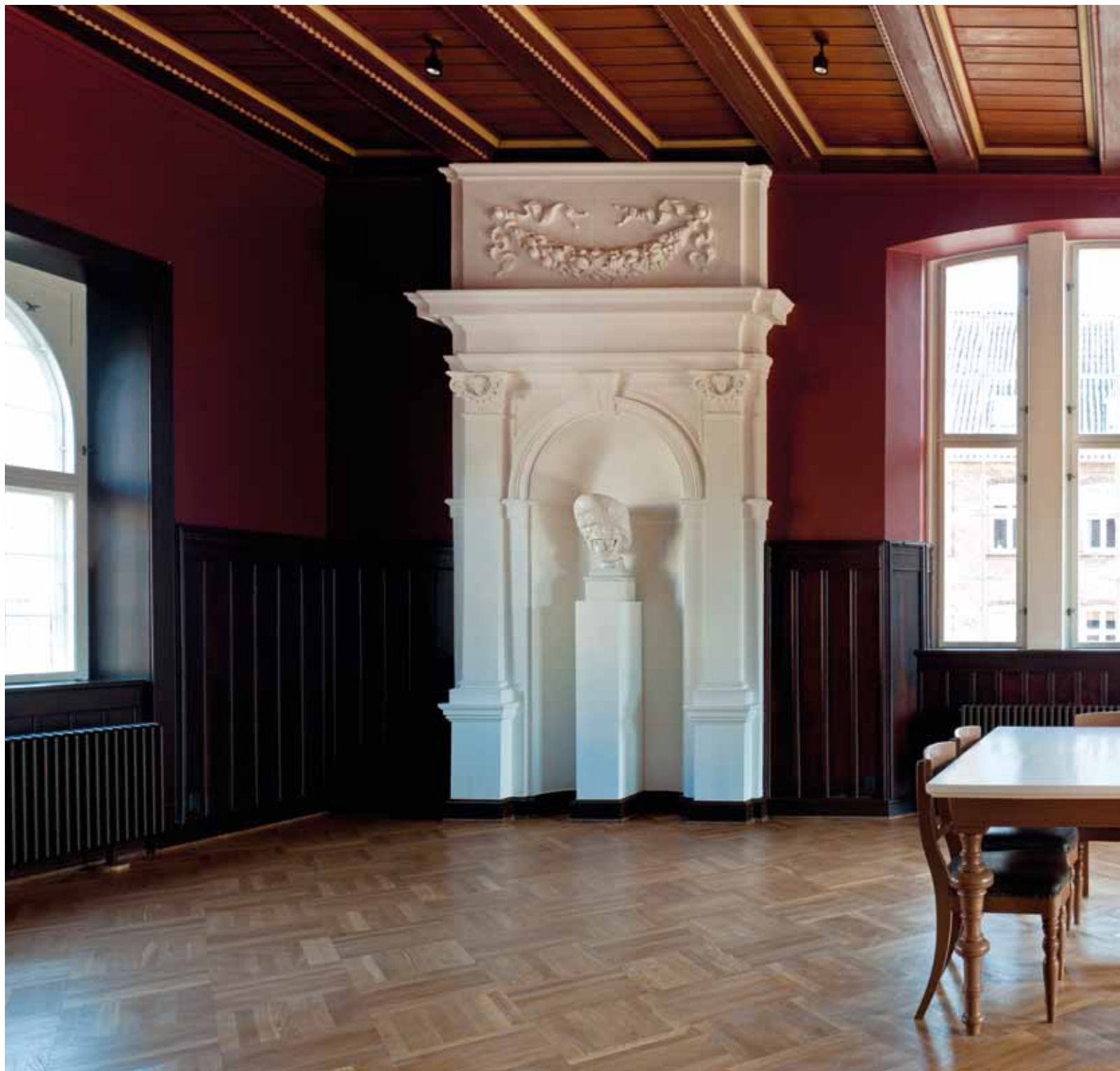
Tvede og historicismen

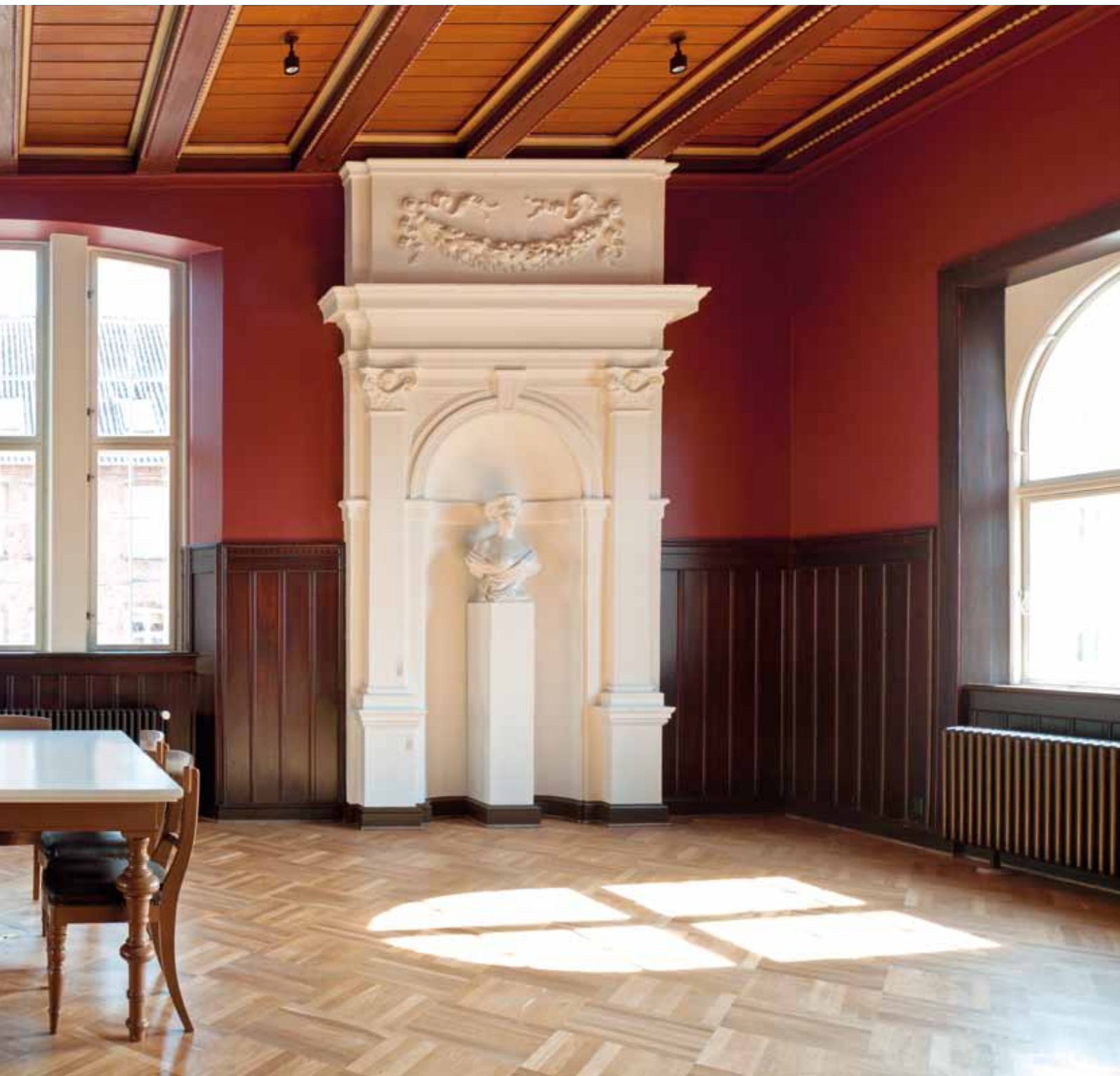
Ligesom sin læremester blev også Tvede optaget af historicismen. I hans læreår på Akademiet skelnede man mellem de “europæiske” og de “nationale” historicister, det vil sige mellem de, der lånte fra udenlandske historiske stilarter såsom fransk barok og engelsk gotik (de blev ofte anvendt i den samme bygning), og de, der lod sig inspirere af den nationalhistoriske, nordiske bygningskunst.

Vilhelm Tvede tilsluttede sig de “nationale”, hvilket kan aflæses af hans arkitektur, der har en utvetydig nationalhistorisk karakter. En ledende figur inden for den danske nationalromantik var kunsthistorikeren Niels Laurits Høyen, der efter nederlaget i 1864 ivrigt talte for, at kunstnere og arkitekter lod sig inspirere af den unge nationalstats nordiske rødder i deres arbejde. Tvede blev tidligt optaget af Høyens retorik, som han oversatte i anvendelsen af materialer, der ansås for traditionelt danske som f.eks. rød tegl og granit – materialer, som Tvede overbevisende fik passet ind i råd- og tinghuset i Sorø.

I Humlebæk Kirke og Vedbæk Kirke anvendte han røde murstensflader, kombineret med lisener, rundbuefriser og raffineret mønstermuring, inspireret af den sydiskandinaviske udgave af romansk bygningskunst. De upudsede murflader dominerer også facaden på Tvedes engelske rækkehuse i Toldbodgade i København. Rækkehusene, en dengang helt ny boligtype, fik et stramt og meget elegant udtryk, hvor hjørnebånd i cement som det eneste bryder med det fine murværk.

I råd- og tinghuset i Sorø viste Tvede sig mere fra sin eklektiske side ved at bruge motiver fra tre historiske stilperioder: Den strengt symmetriske facadeopbygning refererede til klassicismen, det blanke røde murværk var forbundet til den nordiske middelalderarkitektur, mens huset fik et nygotisk udtryk ved brug af spidsbuede stikke, dvs. murede selv bærende afslutninger over vinduer, små kviste på taget og kamtakkede gavle. Den gotiske stil ansås på Kunstakademiet i disse år som det næstfineste efter den græske.

En omskiftelig tidsalder

Vilhelm Tvede levede i en tid præget af store politiske omvæltninger, der skulle få afgørende betydning for Danmarks selvopfattelse og position i Europa, og grænsedragningerne mellem ude og hjemme var et emne, som i Tvedes levetid jævnlige blev sat til debat. Det 19. århundrede var også industrialiseringens tidsalder og en tid, hvor danskerne for første gang kom i berøring med masseproduktion, massekommunikation og et internationalt marked. Industrialiseringens teknologiske fremgang førte til nye materialer og muligheder i byggeriet, som sammen med det forandrede syn på Danmark havde en stor indvirkning på arkitekturen.

I sin barndom og ungdom oplevede Tvede afslutningen på Danmarks Guldalder: Perioden fra omkring 1800 til 1850, som var præget af en forrygende kulturel rigdom. Det var årene, da Thorvaldsen fejrede triumfer med sine skulpturer, Bournonville koreograferede sine balletter, C.W. Eckersberg og Christen Købke skabte et opsving i malerkunsten, og C.F. Hansen og efter ham M.G. Bindesbøll løftede byggekunsten til et højere plan.

Tiden kommer let til at fremstå som harmonisk og nærmest idyllisk, men 1800-tallets første halvdel var også en tid præget af politisk

og økonomisk opbrud. Tiden var “frodig men forvirret”, som kunsthistoriker Knud Millech har udtrykt det, og det er ikke for meget sagt. Tvede var en ung mand i starten af 20'erne, da det igen gik hårdt for sig med begivenheder, som rystede Danmark i sin grundvold.

Ved Christian 8.'s tronbestigelse i 1839 var forventningerne store; nu ville demokratiseringsprocessen og liberaliseringen – som befolkningen i stil med resten af Europa havde set frem til – sikkert blive gennemført. Christian 8. gav dog ikke magten fra sig, og alt forblev ved det gamle.

Skuffelsen var stor og utilfredsheden voksede, men til sidst gav hans efterfølger Frederik 7. efter og erklærede sig konstitueret monark, og med Grundloven, udformet 1848-49, blev der sat punktum for 188 års enevældigt styre.

I Slesvig og Holsten havde uroen dog ikke lagt sig. Hertugdømmerne udgjorde 2/5 del af rigets befolkning og var økonomisk mere velstående end resten af kongeriget, som ingen interesse havde i en løsrivelse.

Konflikten resulterede i Treårskrigen fra 1848 til 1850, som Vilhelm Tvede deltog i som frivillig. Ved afslutningen var konflikten ikke løst; den blusede op igen, da tyske tropper gik over Ejderen i 1864, og denne gang tabte Danmark krigen. Tilbage stod et rige, der

Modsatte side:

Mens stueetagens udtryk er beskedent, er bygningens førstesal mere fornem.

Fra forhallen fører treløbs-trappen med den stilfulde, udskårne balustrade op til råd- og tinghusets fine del. Lampen er fra husets opførelsestidspunkt og er nænsomt istandsat efter at have ligget gemt væk på et depot i en årrække.

Hvor der tidligere var privatbolig, er væggene tapetseret. Tiden omkring husets opførelse var tiden, hvor dekorationsmaleriet så småt begyndte at gå tilbage – dels som en konsekvens af et nyt ideal om ægte materialevirkninger og dels fordi papirtapeter blev mere udbredte som følge af nye industrielle fremstillingsmetoder.

havde mistet 40 procent af sit territorium, vigtige handelsbyer som Flensborg og Altona, en velstående befolkningsgruppe og sit gode ry i udlandet.

Inden for 60 år var Danmark gået fra en position som stormagt på den europæiske politiske scene til et lille, fattigt land. Det var et benhårdt slag for den nationale selvforståelse, og Danmark skulle genopfinde sig selv som et land, hvor der var småt, men godt. Med de berømte ord af den københavnske digter H.P. Holst, "Hvad udad tabes, skal indad vindes" som motto, skabtes en ny, indadventt selvbevidsthed. Nationalistiske tendenser udviklede sig i denne periode til en decideret masseideologi, og mens den danske nationalstat var i støbeskeen, manifesterede arkitekturen sig med klare forestillinger om national identitet og historie.

Byggeboom i rådhusbyggeri

Enevældens ophævelse havde sat en demokratiseringsproces i gang, som også vandt indpas på det kommunale plan. Byrådene, som bestod dels af udnævnte, dels af valgte medlemmer, byggede videre på de kommunale borgerrepræsentationer, som enevælden efter hårdt pres havde valgt at indføre i 1837, og Grundloven skulle endeligt sikre det kommunale selvstyre, som i 1867-1868 blev lagt fast ved lov. Kommunernes opgaver blev hermed udvidet og omfattede nu forvaltningen af blandt andet vejvæsenet, fattighjælp og skoler.

Også fængselsvæsenet, som var et kommunalt anliggende, gennemgik en modernisering i denne periode. Fra at være rent straffeanstalt overgik arresterne til at være en institution til forbedring og opdragelse af de indsatte. De fleste rådhus, hvor arresten typisk lå, levede dog

ikke op til de nye krav og var heller ikke egnet til at huse den voksende lokaladministration. I stedet for at forbedre, valgte man ofte at bygge helt nyt. De kommuner, der ikke havde haft et rådhus, fik nu et, der svarede til moderne standard.

Fra 1830'erne opstod der et sandt byggeboom inden for rådhusbyggeriet; en tendens, der skulle fortsætte efter 1849 med indførelsen af lokaladministrationen og dens efterfølgende vækst. Nye rådhus blev bygget i enhver købstad med respekt for sig selv, godt hjulpet på vej af fremgangen i provinsøkonomien som følge af industrialiseringen og den stigende eksport af landbrugsprodukter. Rådhuset blev en manifestation af 1800-tallets demokratisering, borgermagt og kommunale selvstændighed.

Udtryksformen i rådhusarkitektur udviklede sig fra afdæmpet senklassicisme, som rådhuset

i St. Heddinge og Sorøs første rådhus er eksempler på, til historicisme i diverse varianter. Til de historicistiske rådhus hører så vidt forskellige huse som Ferdinand Meldals svulstigt eklektiske rådhus i Fredericia, Thisted Rådhus i Christian 4.-stil af M.G. Bindsbøll og nygotiske rådhus i Vordingborg, Sorø og Skælskør. Rådhuset i Vordingborg var tegnet af kongelig bygningsinspektør Peter Kornerup i 1844 og indførte gotikken i dansk rådhusbyggeri, selv om det følger en stram klassicistisk facadeopbygning. Første gang Vilhelm Tvede arbejdede med det gotiske formsprog, var i Stubbekøbing i 1859.

Det var mod denne baggrund og i denne kontekst, at Tvede i 1880 modtog opgaven: At tegne det nye rådhus i Sorø, som skulle erstatte Frederik Friis' klassicistiske rådhus fra 1844, der havde været byens første.

I kontorerne er væggene med en malet streg i skrivebords-højde. Undervæggene er malet med blank, slidstærk maling, mens overvæggene er mere sarte, svarende til en traditionel hvidtning.

Sorøs første rådhus af Frederik Ferdinand Friis

Natten mellem den 5. og 6. december 1879 udbrød der ildebrand i Sorøs rådhus. Huset lå, hvor det nuværende ligger, på hjørnet af Torvet og Storgade, med den forskel, at det første rådhus lå enkelte meter tilbagetrasket fra Storgades byggelinje. Branden greb hurtigt om sig, desværre hjulpet af vinden, som den nat var "noget Stormfuldt", som Folketidende for Sorø og Omegn skrev næste dag (Helge Torm, 2009). Til trods for brandslukkernes indsats måtte man den

følgende morgen konstatere, at der kun stod sørgelige rester tilbage.

På nær fundamentet var bygningen gået helt til grunde; tilbageværende tømmer, vinduer, døre og gulvbrædder var fuldstændigt ubrugelige. Arrestbygningen, som stammede fra 1871 og stødte op til rådhuset, var kun kommet lidt til skade; en udskiftning af en del af taget var tilstrækkeligt. Arresten fungerende indtil 1970'erne, og står der den dag i dag.

Det gamle rådhus havde været Sorøs første rådhus, men var ved ildebranden faktisk kun 35 år gammelt. Byen, som havde fået købstadsprivilegium i 1638, var dermed en af de sidste købstæder, der fik sit eget rådhus. Årsagen var, at byen på trods af købstadsstatus forblev meget lille og i lang tid manglede opland. Endnu i 1736 talte den kun 60 ejendomme, beboet af folk, der var ansat på eller arbejdede for Sorø Akademi og Sorø Kloster. Det var først, da der i 1800-tallets første halvdel blev anlagt veje over de fugtige enge, som omkransede byen, at Sorø begyndte at vokse, og at behovet for et selvstændigt rådhus trængte sig på. Forbindelsen med jernbanenetværket tværs over Sjælland i 1856 satte for alvor skub i byens vækst; indbyggertallet tog til, og erhvervslivet blomstrede op.

Sorøs første integrerede råd-, ting- og arresthus blev opført i 1844 efter tegninger af

Branden af Sorøs ældste rådhus natten mellem den 5. og 6. december 1879, er her gengivet af maler Mathiesen, der deltog som brandmand ved slukningen af branden.

Sorøs ældste rådhus var tegnet i 1844 i empirestil af arkitekt Frederik Ferdinand Friis. Det blev placeret på en ledig grund på hjørnet af torvet og hovedgaden. Fotografiet er fra 1860'erne.

den københavnske arkitekt Frederik Ferdinand Friis (1793-1865) på overbygningsinspektør C.F. Hansens anbefaling. Indtil da havde bystyret holdt møde rundt omkring uden for byens egentlige grænser – efter 1829 særligt på tinghuset, som var placeret på Akademiets grund.

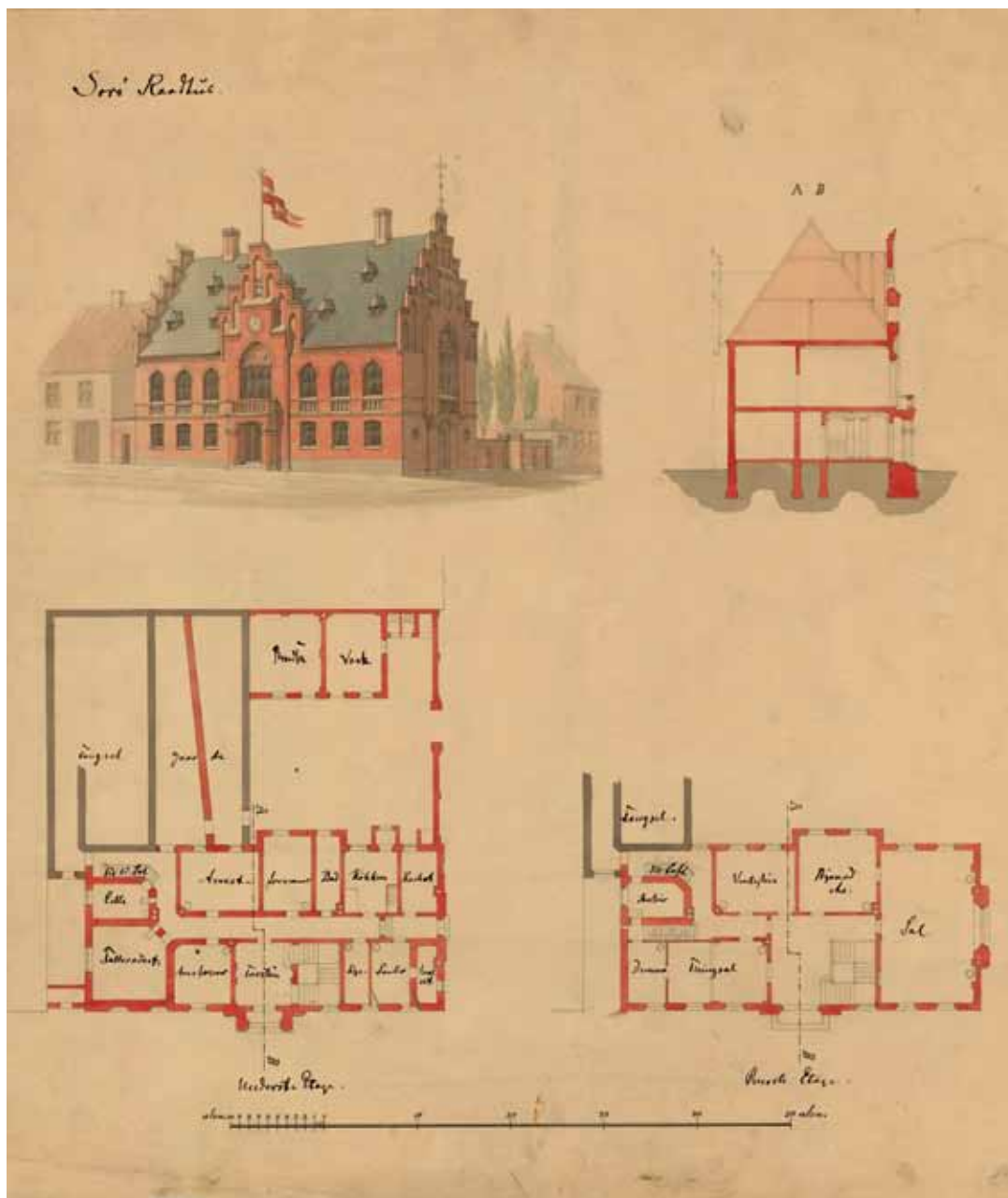
Friis var ikke ukendt i Sorø. Efter sine studier ved Kunstakademiet i København var han blevet ansat ved opførelsen af den nye, græskklassicistiske hovedbygning for Sorø Akademi. Den gamle hovedbygning var bukket under i en heftig brand i 1813, hvor kun sidepavillonerne blev reddet. Det nye akademi blev opført efter tegninger og under ledelse af arkitekt Peder Malling (1781-1865) fra 1822 til 1827. Malling, som var en god ven af G.F. Hetsch, tegnede også Københavns Universitets hovedbygning på Frue Plads; et design, der viser den begyndende interesse for nygotikken.

Friis tog først senere den historicerende teglstensarkitektur til sig og viste i Vridsløselille

Forbedringshus (1859), at han havde fulgt med udviklingen. I de forskellige rådhus, han fik til opgave at tegne (ud over Sorø var det Holbæk, Frederikssund, Bogense og Frederikshavn), holdt han sig endnu til en afdæmpet senklassicistisk stil med pudsede facader og typisk en stor, dyb portalindfatning.

Som det kan ses på et gammelt fotografi, var Sorøs første rådhus en ikke særlig stor ejendom i to pudsede etager med to fag på begge sider af det centrale indgangsparti. Det var belagt med blå tagsten og havde murede gavlkammer belagt med bly. Huset var bestemt stilfuldt i sin enkle klassicisme, men dengang var ikke alle af den mening, som det fremgår af det lokale Folketidendende for Sorø og Omegn. Bygningen var "ingen pryd for byen", skrev avisen allerede dagen efter branden. Måske var der flere i byen, som oplevede ildebranden som et held i uheld, der skabte mulighed for endelig at få et rådhus, der kunne stå mål med byens vækst og nye selvtillid.

Tvedes tegning er smukt udført i tusch og akvarel. Huset flugter, efter byggekommissionens ønske, med nabobygningerne, som Tvede har tegnet med, men i douce farver og mindre detaljeret, så rådhuset springer tydeligere frem.

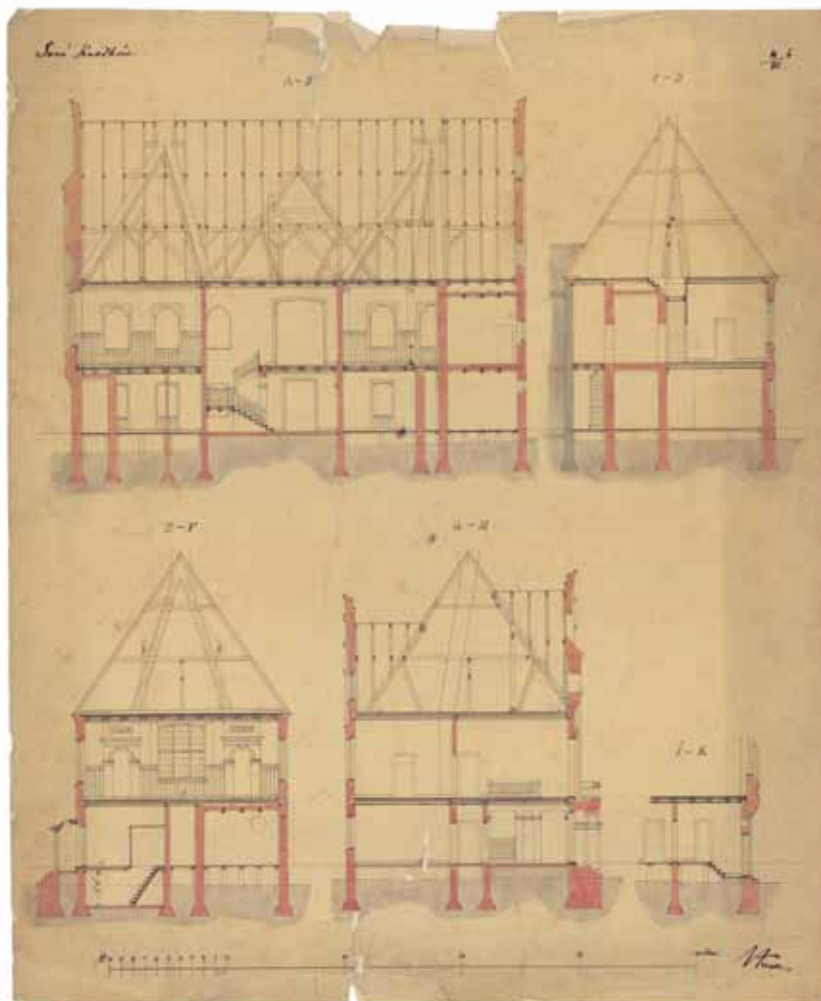
Modsatte side: Tegningerne, der viser et længdesnit, tre tværsnit samt et delsnit af indgangen mod Storegade, er de 'byggetegninger', som rådhusbyggeriet blev prissat og bygget efter. Tegningerne er målsatte og viser mange enkeltheder og tekniske detaljer såsom bjælkelag, vægpanelering, tagværk osv.

Den rette til opgaven

Byrådets byggeudvalg var ikke længe om at beslutte, hvilken arkitekt man skulle henvende sig til. Allerede den 28. januar 1880, kun halvanden måned efter ildebranden, fremsendte Vilhelm Tvede sine første skitser til et nyt rådhus og “en noget simplificeret Gavltegning”.

Tvedes forslag blev derefter drøftet i byrådet, og også byfogeden blev bedt om at give sin mening. Alle var enige om, at Tvede var den rette til opgaven, idet han, ifølge referatet fra byrådsmødet den 12. marts, var “den Arkitekt, som var bedst kjendt med Raadstuebygninger og som blandt de mere ansete var antaget for at være den billigste” (Helge Torm, 2009). Det var rigtigt, at Tvede havde stor erfaring med rådhusbyggeri; i årene forinden havde han tegnet rådhus i Stubbekøbing, Nakskov, Nykøbing Falster samt Ringsted Arresthus (1875) og havde stået for restaureringen af Nyborg rådhus.

Der var naturligvis andre arkitekter, byrådet kunne have sat sin lid til som for eksempel J. D. Herholdt eller Hans J. Holm. Og Tvede var ikke den eneste arkitekt, der tegnede rådhus i provinsbyer: Den berømte Ferdinand Meldahl (1827-1908) havde for eksempel tegnet rådhuset i Fredericia, der blev indviet i 1860. Meldahl tilhørte bestemt “de mere ansete”. Han har dog som feteret og meget omdiskuteret arkitekt,

professor ved Kunstakademiet og medlem af Københavns borgerrepræsentation næppe været billig. Desuden var han i fuld gang med fuldførelsen af Marmorkirken i København. Meldahl har nok været en for stor mundfuld for Sorø.

Valget faldt altså på Vilhelm Tvede, efter at et enstemmigt byråd bad ham om at udarbejde et overslag, som han udførte i henhold til den skitse, han havde sendt i januar.

Et nyt rådhus: Kr. 60.000

Arkitekt Vilhelm Tvede delte sit overslag op i forskellige dele, hvoraf de vigtigste var hovedbygningen, ændringer til arresten, muren mod Storgade og gårdbygningen. I overslaget udarbejdede arkitekten en oversigt over udgifter til materialer, håndværkeropgaver, inventar såsom skabe, halvfaste bænke, kakkellove og lignende. Derudover figurerede rejseudgifter og honorar til ham selv på 2.150,00 kr. De samlede omkostninger løb op i knap 60.000 kr.

Det første spadestik

Før arbejdet kunne skydes i gang, skulle Tvedes udkast og overslag godkendes af forskellige råd og instanser. Byggesagen skulle først drøftes af Sorø Amtsråd, som sagde god for planerne, derefter skulle den forbi Justitsministeriet, der skulle vurdere, om planen var i overensstemmelse med Byggeloven, og endelig måtte den lokale bygningskommission tage stilling til opførelsen af det nye rådhus. Da også det sidste led i denne bureaukratiske kæde kunne forlige sig med Tvedes forslag, kunne arkitekten nu udarbejde den definitive plan.

De endelige tegninger er smukt udført i tusch og akvarel og farvelagt efter de valgte materialer. Nu er der ikke længere tale om en skitse, men en koncis, perspektivistisk tegning af husets hovedfacade og facaden mod øst, det vil sige mod Storgade, af grundplanen til stueetagen og førstesal samt et tværsnit af huset på højde med hovedindgangen. Huset flugter, efter byggekommissionens ønske, med nabobygningerne, som Tvede har tegnet med, men i douce farver og mindre detaljeret, således at rådhuset springer tydeligere frem.

Snart blev den første spade stukket i jorden, og arbejdet kom for alvor i gang. Den glædelige udsigt til et nyt rådhus blev fejret den 14. maj ved nedlæggelsen af en lille blikæske, der hvor

Rådhusets facader er muret med raffinerede fuger, hvor fugen i midten er udadkelet og træder tydeligt frem mellem stenene. Selve murværket er rigt forsynet med smukke mønstre og motiver og viser de fantastiske dekorative muligheder, der ligger i brugen af forskellige murforbandter.

Omkring Christian 9.s skjold over balkonen har muremesteren overgået sig selv i en fantasifuld mønstermuring. Over skjoldet ses uret, og øverst er placeret en klokke.

hovedentreen ville komme til at stå. Æsken, der indeholdt mønter og et brev med navnene på alle byggeudvalgets medlemmer og de håndværksmestre, der stod for bygningens opførelse, skulle tjene til husets evige beskyttelse. Rejsegildet fejredes den 13. juli 1880.

Arbejdet skred fremad, og langsomt men sikkert rejste bygningen sig, præcis efter amtmand Emil Vedels ord, da han beskrev huset for de øvrige medlemmer i byggeudvalget, efter at have set Tvedes første udkast: "Det nye Raadhus ... bygges af røde Mursten med Skifertag og med takkede Gavle saavel imod Storegade som paa begge Længdesiderne af Bygningen." Han fortsatte: "Hovedindgangen skulde anbringes i et Fremspring midt paa Forsiden imod Torvet, og over den vilde der fremkomme en Balkon."

Den 17. maj 1881 kunne Vilhelm Tvede ved en ceremoni, hvortil alle byens borgere var inviteret, overdrage det nye rådhus til dets bygherrer. Sorø var blevet beriget med et elegant eksempel på tidens historicistiske bygningskunst.

Dekorativt og udfordrende murværk

Rådhuset er grundmuret i to etager og inddelt i syv fag. Midterrisalitten, det midterste fag i facaden, springer frem og er på førstesal forsynet

med en balkon med værn i fint åbent murværk. Balkonen står på piller, som er murede i samme sten som resten af facaden. Hovedindgangen ligger mellem pillerne, der skaber en fornem entré til huset.

Til alle sider fremstår rådhuset i blankt murværk, opført af rød teglsten. Baghuset i gården er bygget i de samme røde tegl, mens det gamle arresthus fra 1871 er opført i gule mursten. Rådhusets facader er muret med raffinerede brændte fuger, hvor fugen i midten er udadkelet og træder tydeligt frem mellem stenene. Selve murværket er rigt forsynet med smukke mønstre og motiver og viser de fantastiske dekorative muligheder der ligger i brugen af forskellige murforbandter, som Tvede også tilpassede i Humlebæk Kirke og Vedbæk Kirke og i flere af sine andre rådhus.

De store flader på Sorø rådhus er muret i krydsforbandt. Mindre murfelter, såsom blændingerne i gavlkvisten og de fire små blændinger under hvert vindue på anden etage, er udført i håndværksmæssigt krævende blokforbandt, zigzagforbandt og fiskebensforbandt. Omkring Christian 9.s skjold over balkonen har murermesteren overgået sig selv i en fantastisk mønstermuring. Over skjoldet ses uret, og øverst er placeret en klokke.

Midterrisalittens gavlkvist samt husets øst- og vestgavl er kronet med kamtakker. Hver kam

har en lang blænding, skiftevis dekoreret med en lille fordybelse, som gentager blændingens form. Også hovedgesimsen byder på rigt murværk og har forskudte og udkragede savskifter og derunder en smal frise bestående af små blændinger med en 'bar' cementpudset bund.

Østgavlen mod Storgade minder meget om midterrisalitten på facaden mod Torvet. Også her ses et trefags vinduesparti med smalle piller, der adskiller ruderne og er kronet med et spidsbuet blændingsfelt. I blændingen er der muret et rundt felt på det sted, hvor der i sydfacaden sidder det kronede våbenskjold. Feltet er dekoreret med det gammeltestamentlige hexagram eller davidsstjernen, ligesom ruden i køjet til venstre for indgangsdøren mod Storgade.

Østgavlen mod Storgade minder meget om midterrisalitten af facaden mod Torvet. Også her er gavlen udført med kamtakker, ligesom der indgår et trefags vinduesparti med smalle piller, der adskiller ruderne og er kronet med et spidsbuet blændingsfelt, dekoreret med det gammeltestamentlige hexagram eller davidsstjernen.

Tagbeklædningen er udført i grøn og blå skifer og lagt i horisontale bånd, hvormed der opstår en dekorativ effekt. Kvistene, som er placeret forskudt i højde, har zinkbelagte tage, som toppes med en finurlig rund kugle.

Det runde blændingsfelt til højre for døren og den store runde blænding øverst i østfacaden er henholdsvis dekoreret med et korsmotiv og et rosetmotiv i røde sten. Rosetten, en rund stileret blomst, refererede i gotisk ornamentik til verdensaltet og kendes fra de store højgotiske katedralers vinduer for eksempel i Chartres og Reims. Motiverne var almene i 1800-tallets historicistiske arkitektur, men om Tvede havde tillagt dem en særlig betydning i rådhusets udformning, vides ikke.

Man kan ikke forestille sig andet end, at rådhuset med sine udkragede partier, lisener, piller, kunstfærdigt aftrappede gavle, sålbænke og gesimser var en udfordring for byens murere – der dog kunne være godt tilfredse med resultatet.

Et tidstypisk hus

Rådhuset får i høj grad sin monumentale skikkelse efter det store sadeltag med de karakteristiske små kviste. Tagbeklædningen er udført i grøn og blå skifer og lagt i horisontale bånd, hvormed der opstår en dekorativ effekt, og tagfladerne fremstår mindre massive. Kvistene, som er placeret forskudt i højde, har zinkbelagte tage, som toppes med en finurlig rund kugle.

Langs kanten, lige over tagfoden på syd- og nordfacaden, ses firkantede klapper. Deres funktion kendes ikke med sikkerhed, men formodentlig er de blevet anvendt som flagholdere på mærke- og festdage. De små kviste forstærker husets gotiske udtryk, som også kan aflæses i kamtækkerne og de spidsbuede stikke over

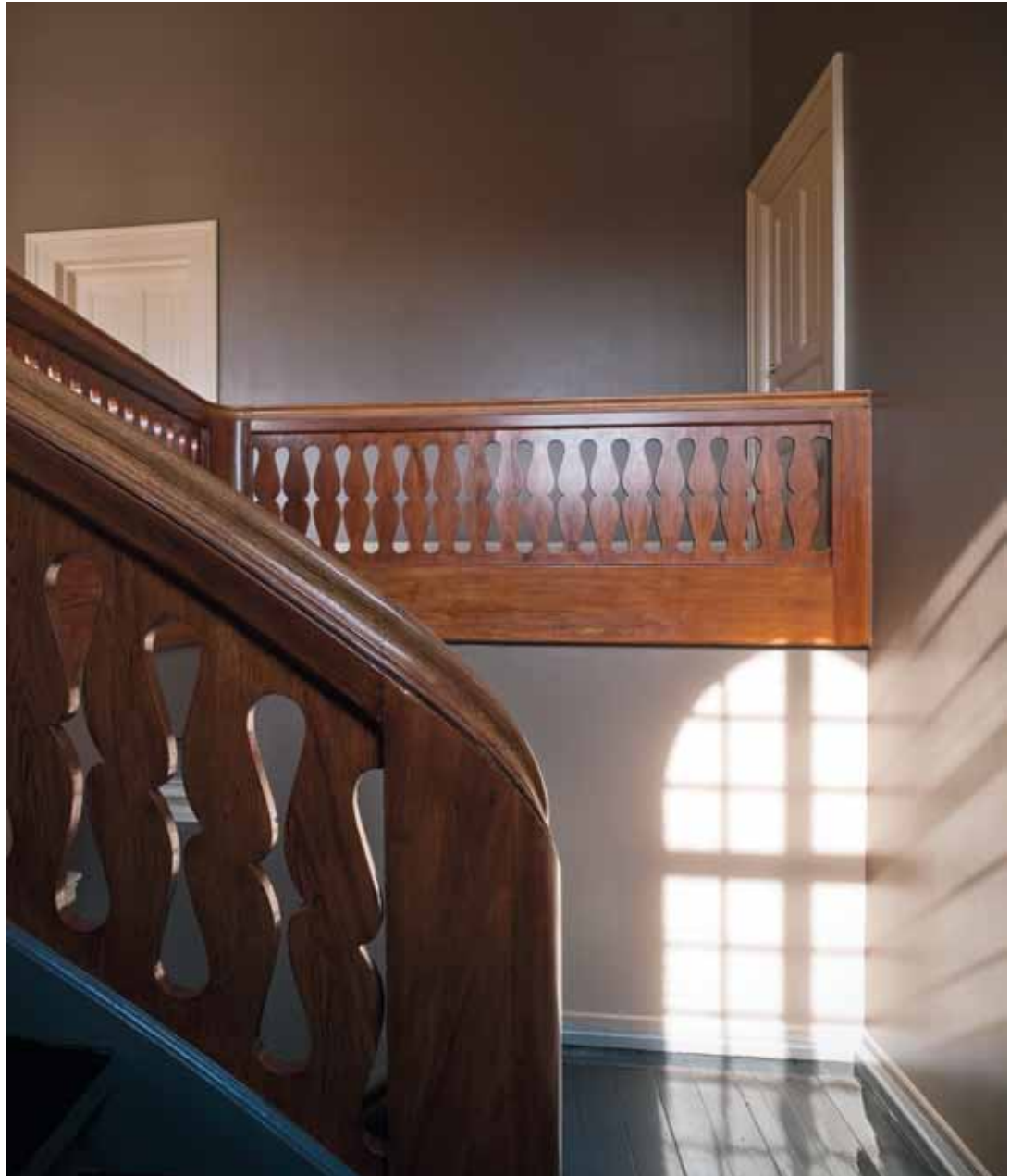
vinduerne på førstesal og det ligeledes spidsbuede blændingsfelt over balkonudgangen.

Som nævnt blev rådhuset udført, præcis som Emil Vedel beskrev det for sine kolleger i amtsrådet. Der skete kun få ændringer, som alle vedrører østfacaden mod Storgaden: I Tvedes udkast til opstalten af østgavlen havde han placeret vindfløjen med årstallet 1880 på gavlkvisten mod Torvet – i den endelige tegning, og som det blev udført, blev den sat øverst på østgavlen. I udførelsen fik midterdelen over indgangspartiet ikke, som det kan ses på udkastet og på den definitive tegning, udkragede skifer, der indfattede et halvrundt vindue over døren. Derimod har døren fået et mindre ovenlys, der ligger frit under en stram, smal frise af det fremspringende midterparti. Trappen mod gaden har ikke fået ét men tre trin i granitsten, men dén ændring er nok bare lavet af praktiske hensyn i løbet af byggeprocessen.

Alt i alt blev Sorøs nye rådhus en meget tidstypisk bygning. Den kombinerede det national-historicistiske, som kom til udtryk i et middelalderligt formsprog og brugen af materialer, der betragtedes som nordiske – granit, tømmer, rød tegl –, med det moderne i form af importerede materialer som tagskifer, zink, stål og jern. Dermed blev rådhuset eksponent for en brydnings-tid; det stod med det ene ben i nationalromantikken og det andet i industriens tidsalder.

Fundet af tapetrester, mørke farver og ådringsmaling på trappeværnet i vestibulen styrker formodningen om, at indretningen har været præget af mørke eller kraftige farver.

Der er kun bevaret få møbler – nogle skabe, en bænk, en bekendtgørelses-tavle samt tre fantastiske lamper.

Interiør

Går man ind af den originale hoveddør og ind i forhallen, møder man straks Vilhelm Tvedes eklektiske sind. Peger huset i sit ydre mod både den nordiske, den romanske og den gotiske stilhistorie, er råd- og tinghusets indre derimod præget af klassicistiske elementer og en klassisk stemning. Væggene i forhallen, som også er trapperummet, er prydet med toskanske pilastrer på en høj sokkel, der adskiller brede nicher.

Det faste inventar er holdt i klassiske former, som for eksempel de smukke, indbyggede skabe udsmykket med gesimser, båret af små konsoller med modstillede volutter. Ud over skabe og halvfaste bænke har der været møblement, der blev udført specielt til bygningen. Tilbage er bl.a. et mindre bord med fire stole i

empirestil, der ligesom det øvrige faste inventar kan formodes at være tegnet af Tvede selv. Til langt ind i det 20. århundrede var det almindeligt blandt arkitekter at betragte en byggeopgave som et 'Gesamtkunstwerk', hvor arkitekten stod for det totale design, fra husets ydre helt ned til dørgreb og lamper.

I stueetagen boede oprindelig arrestforvareren, i to værelser med køkken og bad mod gården. På den anden side af gangen lå forvarens kontor, en celle, fællesarresten samt pantefogedens kontor. I pantefogedens kontor var muret en sikkerhedsboks til vigtige dokumenter. Sådant havde man ikke haft i det første rådhus, og da det brændte, gik alle dokumenter til – en katastrofe, som naturligvis aldrig måtte ske igen. Muren er der ikke mere, men en

markering i gulvet, der hvor boksen var, minder i dag om dén historie.

Mens stueetagens udtryk er beskedent, er bygningens førstesal mere fornem. Fra forhallen fører treløbstrappen med den stilfulde, udskårne balustrade til råd- og tinghusets fine del. I Tingsalen mod Torvet og i den store sal på hjørnet af Storgade og Torvet er væggene beklædt med høje træpaneler, der som dørene, bjælkelofterne og gerigterne er forsynet med dekorativt maler- og snedkerarbejde.

Råd- og tinghusets indretning er dog i det store hele afdæmpet for en fornem bygning, som et råd- og tinghus nu engang er. Her forventes mere særlige udsmykninger og mere farvepragt. Det ville have passet til huset og tiden at forsire væggene med dekorative friser og lofterne med sirlige mønstre, som det for eksempel kan ses i Skælskør Rådhus fra 1896, efter tegninger af F.C.C. Hansen.

Rådhuset i Skælskør er stilmæssigt og i materialevalg nært beslægtet med det i Sorø, på nær de indre dekorationer, som i Skælskør be-

står af farverige mønstre på både vægge, lofter, døre og paneler. Muligvis er det sparet væk i Sorø. Kun 35 år efter at det første rådhus blev bygget, har byggebudgettet formentligt været knapt.

Sorøs råd- og tinghus blev bygget i en tid, da danskerne stiftede bekendtskab med massekonsumtion, massekommunikation og massetransport. Mellem 1880 og 1900 voksede industrien stærkt, og nye produkter kom på markedet, som for eksempel elektriske lysanlæg. Støbejernet kom i brug i anden halvdel af 1800-tallet og revolutionerede byggeprocessen. Det nye materiale blev importeret, mest fra England.

Optakten til Sorø

Da Tvede tegnede Sorø rådhus, havde han allerede opbygget et stort renommé som op-havsmand til blandt andet rådhusene i Stubbekøbing og Nykøbing Falster. De to rådhuses formsprog kan ses som optakt til Sorø rådhus' arkitektur.

Rådhuset i Stubbekøbing blev opført i 1859-1860 ved Torvet på en tomt, hvor der lå en toetages bindingsværkgård, som blev nedrevet til formålet. Lokaliseringen signalerede, at de funktioner, som bygningen varetog, blev betragtet som værende af stor betydning og derfor skulle have en fremtrædende placering i byen. Til sit rådhus, med arrest- og sprøjtehus, synes Tvede at have hentet inspiration fra rådhuset i Stege, kun tyve km derfra, bygget

fem år tidligere efter tegninger af M.G. Bindesbøll.

Da Stege Rådhus blev indviet i 1854, var den lille bygning det første historicistiske rådhus på Møn og Lolland-Falster. Med projekter som Thorvaldsens Museum, Hobro Kirke samt Thisted og Stege Rådhus leverede arkitekt Bindesbøll et væsentligt bidrag til den dominerende klassicismes tilbagegang. Bindesbølls rådhus i Thisted fra 1853 og Stege

Nye materialer fra udlandet

I slutningen af 1800-tallet blev det mere og mere almindeligt at hente byggematerialer og byggedele fra udlandet. Et fint eksempel på den udvikling kan ses på gulvet i råd- og tinghusets forhal. De koksgrå og dekorede fliser blev importeret fra Tyskland. Fliserne er formodentlig ikke produceret specielt til huset, men købt som færdigvare i et katalog. Det var helt i tidens ånd, hvor det blev mere og mere almindeligt at kunne vælge mellem forskellige byggelementer, der allerede var fremstillet på fabrik. Dekoration og udsmykning blev dermed til noget, man kunne tilføje til sidst, mens det før var tænkt i ét med bygningen.

Rådhus dannede hurtigt præcedens. Bestanddele som blankt murværk i røde tegl, dekorative, lysere, murforbandte, høje tavler på gavlene og et fremspringende midterparti, der sommetider ender i et lille tårn, kunne ses i mange andre rådhusbyggerier. Nærliggende eksempler er Maribo Rådhus, tegnet af J.C. Mertins i 1856-1857, Saksø Rådhus fra 1887-1888 af Ove Petersen, og rådhuset i Stubbekøbing, det første rådhus fra Tvedes hånd.

I lighed med rådhuset i Sorø, som han tegnede godt tyve år senere, er Stubbekøbings facade delt i syv fag og følger et klassicistisk skema med vinduer på førstesal, der er højere end vinduerne i stueetagen. Midterpartiets kamtagavl og sidegavlenes kamtakker er derimod hentet fra gotikken, mens rundbuefriserne er et romansk træk. De dekorative cirkelblændinger og den store balkon med tilbagetrukken dør kender vi fra Sorø, som dog i det hele taget har et mere gennemført gotisk udtryk.

Efter Stubbekøbing vendte Tvede i flere omgange tilbage til egnen. I 1872-1873 opførtes efter hans tegninger råd-, ting- og arresthuset i Nykøbing Falster, som fungerede som sådan frem til 1921 og i dag huser byretten. Med Nykøbings Rådhus havde Tvede bevæget sig et stort skridt i retning af den nordiske gotik i røde mursten, som vi kender det fra Sorø rådhus.

Et karakteristisk træk for Nykøbings Rådhus er, at de blændingsprydede, kamtakke gavle er få og meget brede, hvilket giver bygningen et bastant udtryk. Da Tvede knap ti år senere fik opgaven i Sorø, var han en moden, erfaren arkitekt, der havde fundet sin egen, mere luftige gotiske udtryksform.

Et typisk købstadsrådhus

At Tvede afstemte sine tegninger til et rådhus til Sorø efter byens kulturhistorie og bygningsarv, er ikke sandsynligt – husets gotiske udtryk lader ganske vist til at ligge i forlængelse af det middelalderlige Sorø, men omvendt var rådhusets udformning typisk for de mange råd- og tinghuse, der blev bygget i danske købstæder i 1800-tallets anden halvdel.

At rådhuset ikke var 'originalt', var underordnet; tværtimod viste Tvede i sit design, at han kendte sin stilhistorie, forstod at tilpasse det nygotiske stilsprog og var i stand til at løse opgaven tilfredsstillende. Det nye rådhus forbandt det historiske med det moderne og det nationale med det internationale. Fremfor alt: Med sit tidssvarende sprog og med sin brede palet af funktioner kunne det nye råd-, ting- og arresthus kun styrke Sorø bys og borgeres identitet.

Det runde blændingsfelt til højre for døren og den store runde blænding øverst i østfacaden er dekoreret med hhv. et korsmotiv og et rosetmotiv i røde sten. Rosetten, en rund stiliseret blomst, refererede i gotisk ornamentik til verdensaltet.

Rådhuset og dets funktioner gennem tiderne

Af Historiker
Helge Torm

Det lokale styre og brugen af rådhuset

Fra første færd fik det ny rådhus i Sorø officielt navn af "Raad-, Thing- og Arresthus"; en klar indikation af bygningens tredelte formål som stedet for både den lovgivende, dømmende og udøvende magt – naturligvis alt sammen i den lokale udgave af det folkestyre, som landets magthavere bare 32 år tidligere havde bekendt sig til i forbindelse med indførelsen af landets første, demokratiske grundlov.

I øvrigt blev den skelsættende begivenhed med Grundlovens tilblivelse mindet i Sorø nogle år senere på Torvet med en statue af Grundlovens såkaldte giver, Frederik VII, rejst på dette sted af "taknemlige Borgere" i 1877. På det tidspunkt havde denne konge været død i nogle år, men hans efterfølger på tronen, Christian IX, blev den monark, i hvis regeringstid Sorø fik et nyt rådhus. Modsat dets forgænger, der var bygget endnu i Enevældens tid, skulle dette være ramme om et lokalt folkestyre, men det var ikke til hinder for, at monarkiet blev hædret, dels udadtil med et skjoldmonogram for Chr. IX på facaden og dels indadtil med et par buster af regentparret, dvs. Chr. IX og Louise, i den store sal.

Det hører vel at mærke med til billedet af forholdet mellem den lovgivende, dømmende

og udøvende magt, at de tre områder oprindeligt – i Sorø som i alle andre købstæder – ikke var adskilt af vandtætte skodder, men helt frem til 1919 var som to (eller tre!) forbundne kar, idet den øverste embedsmand på alle tre områder udgjordes af en og samme person med den sammenfattende titel af byfoged, udpeget direkte af kongen. Når byfogeden optrådte i byrådssammenhæng, blev titlen borgmester (indført i 1868) taget i anvendelse, hvorimod politimestertitlen først blev indført i 1919.

Disse overordnede forhold, sådan som de blev reguleret i 1919, gjorde sig for Sorøs vedkommende gældende helt frem til 2007, men ser man nærmere på, hvorfra de forskellige myndighedsfunktioner rent fysisk blev udøvet i tidens løb, er billedet noget broget. Her har det gamle rådhus måttet lægge ryg til lidt af hvert, ligesom andre steder i byen blev udnyttet til udøvelsen af de offentlige opgaver. I det følgende holder vi os til hovedtrækkene – i et rådhusperspektiv.

De politiske funktioner

Det kan vist roligt hævdes, at rådhusets primære funktion var – og længe forblev – den, at det dannede ramme omkring de møder, hvor de politiske beslutninger på amtsplan såvel som

*Modsatte side:
Busten af dronning
Alexandrine er placeret i
den store sal, hvor også en
buste af kong Christian X
troner. Væggene er beklædt
med høje træpaneler, der
som dørene, bjælkelofterne
og gerigterne er forsynet
med dekorativt maler- og
smedkerarbejde.*

Dette foto fra ca. 1915, er det ældst kendte billede af byrådsaktivitet i Sorø rådhus. Af personerne må fremhæves borgmester C. J. C. Lauritzen i den højryggede stol og det første kvindelige byrådsmedlem, frk. Birgitte Glahn, valgt ind i 1909. Bemærk busten af jern af kong Chr. IX på kakkellovnen.

på kommunalt plan skulle træffes. Med andre ord: Det var her, at både Sorø Amtsråd og Sorø Byråd havde deres officielle tilholdssted.

Første gang, den ny bygning tjente sit politiske formål, var den 27. maj 1881, da Sorø Byråd tog den store sal i brug; sidste gang var i juni 1963. For Sorø Amtsråds vedkommende fandt første møde sted den 31. maj 1881, og det sidste amtsrådsmøde var også i sommeren 1963.

Møderne blev naturligvis afviklet i den dertil indrettede sal på førstesalen, det eneste gennemgående rum i bygningen med vinduer både ud til Torvet og til gården, men også med et vindue i gavlen ud til Storgade.

De første mange år, da byrådet samledes til møde i den store sal, sad der kun herrer i rådet,

og de pulsede gladelig løs på deres store cigaretter, ikke kun efter møderne, men også under. Det blev der dog sat en brat stopper for i april 1909, da byrådet fik sit første kvindelige medlem: Frk. Birgitte Glahn. Hun var karl eller rettere pige for sin hat, så – så længe hun sad der, og det gjorde hun i samfulde seksten år – var der ingen røgskyer i salen.

Nok så afgørende for mødernes praktiske afvikling var møblementet, som længe udgjordes af et langbord med kugleben og enkle, mere klassiske salonstole med en undtagelse i form af en højrygget, udskåret stol til byfogeden/borgmesteren. Mens bordet bestod helt frem til det tidspunkt, hvor amts- og byråd opgav salen, blev stolene formentlig i 1940'erne

udskiftet med læderbetrukne stole med arm-læn.

Det er lykkedes at skaffe de originale gips-afstøbninger af busterne af kongeparret kong Chr. IX og dronning Louise. Gipsafstøbningerne blev fremstillet, da kakkelovnen og de oprindelige jernbuster i sin tid blev fjernet. Gipsafstøbningerne er nu restaureret og placeret i trapperummet på første sal.

Officielle festligheder

Man kan undre sig over, at Chr. IX aldrig besøgte købstaden på officiel vis, for det gjorde han ikke, selv om rådhuset var opført i hans regeringstid og prydet med hans skjold. Godt

nok var han i Sorø sidst i 1884, men dette besøg gjaldt Akademiet og kun det. Intet tyder på, at han ved den lejlighed bare var i nærheden af det dengang få år gamle rådhus.

Det første kongebesøg fandt sted i 1938. Da Sorø by er en ægte Christian IV-by, grundlagt i 1623 og udstyret med privilegier den 27. april 1638, var der gode grunde til at markere dagen den 27. april 1938. Det fornemme 300-års jubilæum lagde endog op til et kongeligt besøg, og byrådet fik tilsagn fra regenten Christian X og dronning Alexandrine om at kaste glans over festlighederne.

Kongeparret ankom på dagen i bil til Sorø, hvor de kl. 14 blev modtaget foran rådhuset af byens honoratiores i overværelse af en stor

Sorø Bys 300 års jubilæum i april 1938 satte byen på den anden ende. Som et slags festens midtpunkt blev rådhuset overdådigt udsmykket med flag og blomster. Kong Christian X gæstede byen, og i forbindelse med den officielle markering i byrådsalen gik kongeparret ud på balkonen for at lade sig hylde.

Christian IX var Danmarks monark, da Sorø fik sit nye rådhus i 1880, hvorfor et skjold-monogram for Chr. IX i dag pryder rådhusets facade.

menneskeskare, der fyldte hele torvet. Dette var omkranset af dannebrogssflag, ligesom rådhuset var smykket med flag. Amtmanden V. Topsøe lod til indledning udbringe et nifoldigt leve.

Ved det næste, officielle kongebesøg i Sorø blev rådhuset kun brugt som staffage, velsagtens fordi der til besøget kun var afsat så kort tid som tre kvarter. Det fandt sted den 26. maj 1955, da Frederik IX og dronning Ingrid kom til byen som et led i en årelang præsentationsrunde i hele landet efter Frederiks tronbestigelse i 1947.

Da kongeparret ankom til hjørnet af Storgade og Torvet, altså lige ved rådhuset, bød borgmester Mogens A. Carlsen parret velkommen. Kongen og dronningen foretog derpå en rundgang på Torvet, hvor de hilste på udvalgte grupper af opmarcherede borgere, inden de gik videre til Akademiet – det var alt. Og siden har Sorø by ikke haft officielt besøg af landets regent.

Anvendelsen som tinghus og politistation

Den anden hovedfunktion, som Tvedes rådhusbygning skulle give rammer til, var det lokale retsvæsen.

Til domsforhandlingerne i de forskellige retter var der indrettet en "Thingsal" på førstesal

med tilstødende dommerværelse og et på den anden side af gangen liggende venteværelse. Tingsalen var ikke så stor og så smukt dekoreret som amtsråds- og byrådssalen, men alligevel ganske præsentabel med bjælkeloft osv.

I denne tingsal blev retssagerne afholdt frem til sommeren 1963, da huset blev tømt for sine demokratisk-politiske funktioner. Til gengæld er det lidt af et spørgsmål, hvornår Sorøs råd-, ting- og arresthus kunne betragtes som en regulær politistation. Men det kan ikke udelukkes, at der fra begyndelsen har været en lille politistyrke, hvortil kom, at arrestforvarerne i de første årtier også gerne havde titel af "reservebetjent".

I 1929 siges det, at politiet har "Kontorer paa Sorø Raadhus", og samtidig oplyses det, at politiet dels er kommunalt og dels statsligt, idet ordenspolitiet sorterede under Sorø Kommune, mens kriminalpolitiet var et statsligt anliggende.

Sådan var forholdene, da politimyndighederne i sensommeren 1941 fik planer om forandringer. Pladsen var blevet for trang i det gamle rådhus, ikke mindst fordi det var blevet nødvendigt med en kommandocentral, hvor man kunne samle trådene i krisituationer.

Løsningen blev at forlægge politiets residens til en nyopført, privatejet villa ude i Alléen nr. 11, som rummede plads både til personalet og

til indretning af en kommandostation i kælderen. Der var dog én politimæssig enhed, der blev tilbage på rådhuset, nemlig kriminalpolitiet.

Herefter havde byens politistation til huse i Alléen 11 frem til 1960'erne, men så blev pladsforholdene igen for trange, og sidst i 1962 rykkede ordenspolitiet ind i det just nedlagte missionshotel på hjørnet af Absalonsgade og Vedelsgade. I maj 1964 fik det følge af kriminalpolitiet, der omsider forlod Tinghuset, som

det tidligere rådhus ved Torvet nu blev kaldt. I 1977 flyttede ordenspolitiet tilbage til den gamle adresse på Torvet 2. Efterhånden blev både mandskabet og åbningstiden dog skåret ned til det minimale.

Politireformen pr. 1. januar 2007 gav dødsstødet til politibetjeningen af borgerne på dette sted. Officielt rykkede sidste mand ud den 1. maj 2009, og i dag har det beskedne politimandskab, der stadig gør tjeneste i Sorø, kontorer i Sorø rådhus på Rådhusvej.

Originale møbler og lamper giver rummene karakter. Den spøjse lampe har muligvis oprindeligt været en olielampe, der senere er ombygget til elektrisk lys.

Rådhusets gårdfacade er bygget i de samme røde tegl som selve rådhuset, mens det gamle arresthus fra 1871 er udført i gule mursten.

Arresthuset

Et væsentligt formål fra første færd var arrestfunktionen. Selve arresten var primært indrettet i den lidt ældre sidebygning mod vest, men suppleredes med celler i stueetagen i den nærmest tilstødende del af det ny rådhus. Antallet af celler svingede lidt gennem tiden, fra 16 til et dusin.

Sorøs arrestforvarer, der også fungerede som reservebetjent, fik bolig i stueetagen i den ny rådhusbygning. Ud til torvet var opholdsrummene, mens der ud mod gården var spisestue, køkken m.v. Der var gitter i vinduerne i spisestuen, for at fangerne – som gik tur i gården udenfor – ikke skulle kunne bryde ind! Det var lidt af den omvendte verden!

Det var naturligvis arrestforvarerens fornemste opgave at holde øje med de indsatte, så de ikke stak af. Fangeflugt lykkedes dog mindst et par gange, således i større målestok i julen 1949, hvor tre mand høj stille og roligt forsvandt ud af en sideindgang efter at have lukket arrestforvareren inde i en celle. Ud over opsyn med fangerne var arrestforvareren også ansvarlig for, at de indsatte fik deres fornødenheder, men forplejningen og tøjvask hvilede i praksis på hans kone.

Det er mange, mere eller mindre triste menneskeskæbner, som har rusket i tremmerne her, som regel sat ind på grund af brud på politivedtægten, dvs. værtshus- og gadevold,

*Modsatte side:
I modsætning til hovedfacaden var gårdfacaden mere pragmatisk. Den øverste halvdel er en fornem kontoretage, mens den nederste del er en enkel og gedigen embedsmandsbolig. I hjørnet ligger hovedindgangen til arrestforvalterens private bolig.*

Det hørte med til arrestforvarerjobbet, at hustruen skulle sørge for forplejningen til fangerne. Her er fru Østerriis i gang med dagens måltid, mens arrestforvarer Axel Østerriis foretager en runde på cellegangen i arrestbygningens førstesal. I baggrunden ses det store, jernsprægede vindue i gavlen ud mod torvet. Foto fra 1960.

At være fange i Sorø arrest

Tilværelsen som fange i Sorø arrest var ikke så ringe endda. En arrestforvarers datter beretter om juleaften:

"...først fik arrestanterne mad. De fik risengrød med sødt øl, flæskesteg med rødkål og alt, hvad der hører til. Bagefter fik de kaffe og æbleskiver. De fik vist 10 hver. De ufarlige fik lov at få kaffe og æbleskiver med op i fællesarresten, hvor de kunne hygge sig med kortspil til kl. 10. Mor havde stukket en grangren i den tomme ølflaske, så de havde lidt hygge i de ellers så triste celler. Når fangerne havde fået deres, spiste vi selv."

tyveri, betleri, fuldskab eller hærværk. Men også værre eksemplarer af menneskeheden kom ind her såsom en lokal barnemorderske i 1901 og en lokal kvaksalver, ligesom arresten i befrielsesdagene i maj 1945 blev ganske optaget af folk, der havde fraterniseret med tyskerne.

Langt op i tiden bestod møblementet i en fængselscelle kun af et fast bord og en fast bænke. Sovebriksen hang i et skab på gangen om dagen, frem til kl. 21, hvor det var sengetid. Senere – i 1966 – blev forholdene lidt mere komfortable med bord, stol, klædeskab og slåop-seng samt en lille håndvask. Samtidigt blev de små støbejernsvinduer tilmed gjort noget større. Til gengæld blev der sat råglas i ruderne, så fangerne ikke havde samme fornøjelse som før med at kunne stå og kigge ud mod gaden. Interiøret blev dog mere lyst og venligt, men standard som hotelværelser, som lokalpressen talte om, var det langt fra.

Mens arresten endnu fungerede, har der været en livlig trafik på de smalle gange og op og ned af trappen. Billedet nederst til højre viser de tidligere kontorer, og i gulvet ses en markering dér, hvor skillevæggene stod. Ved det runde vindue stod i sin tid pantefogedens sikkerhedsboks til vigtige dokumenter.

Arrestanterne skulle gennem årene beskæftiges med et eller andet mere eller mindre betydningsfuldt. I nyere tid var det bl.a. betrækning af havestole med hvide plastictrimler, de blev sat til. Foto fra 1971.

*Modsatte side:
Arresten blev nedlagt i januar 1977, hvorefter Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn rykkede ind. Fremover skal gården indgå som en del af det offentlige byrum i Sorø.*

Aktiviteter var yderst begrænsede. I arresterforvarer Andersens tid (1897-1927) vides det, at arrestanterne fik lov at anvende hans tomme cigarkasser til fremstilling af legesager som borge, sejlskibe og hestestalde. I nyere tid kunne fangerne fordrive tiden med at betrække metalhavestole med hvid plastik og lave til-og-fra-kort samt samle barberspejle. I en årrække havde arresten endvidere sit eget lille håndbibliotek på 4-500 bind.

Arresten blev nedlagt pr. 1. januar 1977, hvorefter Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn rykkede ind i en enkeltcelle, mens en dobbeltcelle på førstesalen blev brugt til arkivering – og kundebetjening!

Folkets hus

Et rådhus er pr. definition offentlig ejendom, men dermed også i sidste ende et slags folkets hus. Det blev understreget i Sorø så tidligt, som da Tvedes rådhus stod færdigt i foråret 1881. Det var den populære amtmand Emil Vedel, som tog det raske og vel nok på den tid ganske usædvanlige initiativ, at alle borgere skulle have lejlighed til at tage den ny bygning i øjesyn, endog førend politikerne tog det i brug. Det skete ved et – med et moderne udtryk – åbent-hus-arrangement den 17. maj 1881 om eftermiddagen. Antallet af gæster var dog “ikke stort”.

Det tidligste kendskab, vi har til en folkelig brug af rådhuset, går tilbage til dengang, da

ADVOKATGAARDEN

Dan

Sorø Amt fik sit første kulturhistoriske museum. Det blev indrettet i stueetagen i nabobygningen til rådhuset, dvs. Torvet 4, der var opført som borgmestergård i 1844, men var gået ud af brug som sådan i løbet af 1860'erne.

Da der var knebent med plads i museet, fik initiativtagerne ved museumsindvielsen den 25. juni 1916 lov til at bruge rådhuset og pladsen foran, således at indvielsestalerne kunne holdes fra rådhusets balkon ud over den store skare af gæster, der stod forsamlet nede på torvet.

“Balkonscenen” i 1916 var formentlig i en del år en enig svale, og vi skal helt frem til 1930'erne og 1990'erne for at finde lignende tilfælde. I begge omgange var der tale om hyldet af lokale sportshelte, nemlig roere fra Sorø Roklub, som i disse år hentede mange fornemme medaljer hjem fra diverse internationale mesterskaber. De blev da ved hjemkomsten af borgmesteren inviteret op på rådhuset for at modtage byens tak, og ude på balkonen fik de så folkets hyldet.

Traditionen blev grundlagt i 1930, da Sorø Roklubs firer med styrmand for første gang

vandt deres klasse ved Europamesterskaberne i Liège den 17. august. Ved deres hjemvenden til Sorø den 21. august blev guldvinderne hyldet efter alle kunstens regler.

Næste gang var få år senere, nemlig i 1933, da Sorø's firer uden styrmand blev Europamestre i Budapest, og “balkonscenen” blev gentaget en gang mere i 1936, da Europamestre fra 1933 vandt sølvmedalje ved OL i Berlin.

Men så gik der også en række år, før “balkonscenen” i sportslig sammenhæng kunne genoplives på ny.

Vi skal helt frem til 1990'erne, før Sorø Roklub igen gjorde sig stærkt gældende internationalt. Det var i denne omgang blot en enkelt roer, Trine Hansen, der som single-sculler satte Sorø's navn på verdenskortet.

Siden da har der været pause i balkonoptrinene, men man kan håbe, at balkonen vil få en ny æra, når det gamle rådhus fremover skal danne ramme om møderne i Sorø Byråd og i det hele taget være midtpunkt for byens kulturelle og festlige begivenheder.

I 1930 indførtes traditionen med at modtage lokale sportsfolk på byens rådhus. På fotoet til højre ses folkevrimlen på Torvet, da Sorø's byråd i 1933 hyldede Sorø Roklubs firer med styrmand som nybagte Europamestre. I 1990'erne gjorde Sorø Roklub sig igen stærkt gældende internationalt i skikkelse af Trine Hansen (foto tv.), der som singlesculler satte Sorø's navn på verdenskortet.

Summary

One hundred and thirty years ago, it was the town's mayor, jailer, judge, and chief of police who went in and out of the heavy wooden doors of the building that housed the court, municipal government, and jail in the market town of Sorø, 80 km from the center of Copenhagen. Troublemakers and thieves were sent around to the humbler entrance at the back.

From now on, tourists, town councilors, wedding couples, and library users will find their way to the lovely, historical buildings on the Square in this old Danish town. Sorø Town Hall will continue to be a building with many functions, after a thorough restoration project recreated its fine qualities.

Restoration was carried out by Realdania Byg, which bought the town hall in 2010 with the aim of preserving the building's inalienable architectural and cultural values for posterity. It was built in 1880 to designs by Frederik Vilhelm Tvede (1826–1891). The jail on the courtyard dates to 1871. Both buildings have heritage status.

The town hall as a type

Denmark experienced a true boom in town-hall construction beginning in the 1830s. They sprang up in every market town with respect

for itself, aided by an expanding rural economy in the wake of industrialization and increasing exports of agricultural products. The town hall was a manifestation of society's democratization after absolutism was abolished in 1848, giving power to the people and greater local autonomy.

In Tvede's day, the town hall was first and foremost the province of the magistrate, which was authorized by the state to make legally binding decisions and to enforce them. A typical Danish town hall consequently housed the municipal government, court, police, and jail – putting the local legislative, judicial, and executive powers under the same roof and making it an all-embracing symbol of secular authority.

The town hall was usually a modest structure, no larger than an average-sized manor house. It typically consisted of a fairly wide two-story building with a courtroom and council chamber on the second story and a jail on the ground floor.

The council chamber often took up one end of the building from front to back, while the courtroom was slightly smaller and was located at the other end. The jail, with quarters for the jailer as well, customarily functioned independently of the rest of the building and was virtually always

oriented toward the back facade or placed in an independent wing on the courtyard.

Sorø's town hall is made of exposed red brick with molded joints. Its wooden-framed windows have Gothic arches on the second story. The bluish-gray and green slate roof was laid in horizontal bands to create a decorative striped effect. Little dormer windows are capped with a zinc roof and spire. Impressive stepped gables above the entrance and on the end walls have richly decorated brickwork. The jail is a heavy, solid structure of exposed yellow brick with little barred windows and a black slate roof. Cells flank its center corridor.

The town hall's ground floor has a very simple interior because it originally held the jailer's quarters and bailiff's office. The main staircase and second story, in contrast, form the most distinguished part of the building. There are paneled walls and doors, architraves, and beamed ceilings, decorated with fine carpentry and painted details. Several of the original built-in cupboards have been preserved, and two niches in the courtroom hold busts on pedestals.

These many features, both inside and out, were brought to light and painstakingly restored, presenting the complex as a splendid example of a Danish historicist town hall from the latter part of the 19th century.

Anvendte kilder og litteratur

Kapitlet "Mellem international påvirkning og lokal identitet" af Arkitekturhistoriker Badeloch Vera Noldus:

Balslev-Jørgensen, Lisbet, Hakon Lund, Hans Edvard Nørregård-Nielsen, Danmarks arkitektur. Magtens bolig. København: Gyldendal, 1980.

Egevang, Robert, Gunvor Petersen, Helge Torm, Lone Carlsen, Historiske huse i Sorø. København: Nationalmuseet / Sorø, Sorø Amts Museum, 1982.

Estvad Petersen, Steen, Arkitektur uden grænser, København: Gyldendal, 2007.

Garde, Peter, Danmarks tinghuse. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2006.

Keiding, Martin, Marianne Amundsen, Kim Dirckinck-Holmfeld, Dansk arkitektur siden 1754. København: Arkitektens Forlag, 2007.

Millech, Knud, Danske arkitekturstrømninger 1850-1950, en arkitekturhistorisk undersøgelse. København: Østifternes Kreditforening, 1985 (Originalår: 1951).

Nørregård-Nielsen, Hans Edvard, Magt og dragt. Dansk teglstensarkitektur. København: Gyldendal, 2006.

Sestoft, Jørgen, Jørgen Hegner Christiansen, Guide til dansk arkitektur. Bind 1: År 1000-1960. København: Arkitektens Forlag, 1991.

Smidt, Claus M. 'Det gamle Råd-, Ting- og Arresthus i Fredericia' i Meldahls Råd-, Ting- og Arresthus, Odense: Realdania Byg, 2011.

Thule Kristensen, Peter 'Fortællende bygningskunst' i Bindsbølls Rådhus i Thisted, Odense: Realdania Byg, 2010.

Torm, Helge, 'Sorøs 2. rådhus – om oprindelsen i særdeleshed og lidt aktuelt', Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt, 2009

Tønnesen, Allan, Oppe på rådhuset, en historie om rådhusene i Guldborgsund Kommune gennem tiderne. Nykøbing Falster: Kulturmindeforeningen Nykøbing Falster / Museet Falsters Minder, 2006.

Voss, Knud, Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden, med en bygningshistorisk Redegørelse for Størstedelen af Periodens danske Raadhuse. København: Gad, 1966.

Vilhelm Tvedes tegninger til Sorø Råd-, Ting- og Arresthus befinder sig i Samlingen af Arkitekturtegninger, Danmarks Kunstbibliotek.

Kapitlet "Rådhuset og dets funktioner gennem tiderne" af historiker Helge Torm:

Kilder:

Folketællinger for Sorø by 1880, 1890, 1901, 1906, 1911, 1916, 1925 og 1930

Aviser:

Sorø Folketidendes jubilæumsnummer den 26. april 1938

Venstres Folkeblad 1930, 1933, 1936, 1938, 1940-1942

Sorø Avis 1994, 1996

Opslagsværker:

Danmarks Kommunale Forvaltning, Holbæk Amt – Sorø Amt, København (u.å., men efter april 1929)

Danmarks Amter, 4. bind (Sorø Amt), København 1929

Trap Danmark, 3., 4. og 5. udg., Sorø Amt, København hhv. 1898, 1921 og 1954

Lokalhistoriske værker og artikler:

Andersen, Per Damsbo: "Juletræet var en gran-gren i en flaske", art. i: Jul i Sorø 2011

Busk, Merete Leisted: "OL-bronze til Trine Hansen", art. i: Jul i Sorø 1996

Dam, Ove: "Sorø uden lov og ret", art. i: Jul i Sorø 2008

Hansen, F. Aa.: Sorø Roklub 1918 – 11. juli – 1943, Sorø 1943

Herkild, Ellen: "Set fra arresten", art. i: Jul i Sorø 1991

Holdt, Ulla: "Den kloge mand i Pedersborg", art. i: Jul i Sorø 1987

la Cour. L. F.: Sorø Bys Historie, Sorø 1938

Schjærff, Poul: Sorø By (= bd. 21 i: Danske Byer og deres Mænd), Aarhus 1918

Stenbæk, Bjarne: "Festen for Trine", art. i: Jul i Sorø 1994

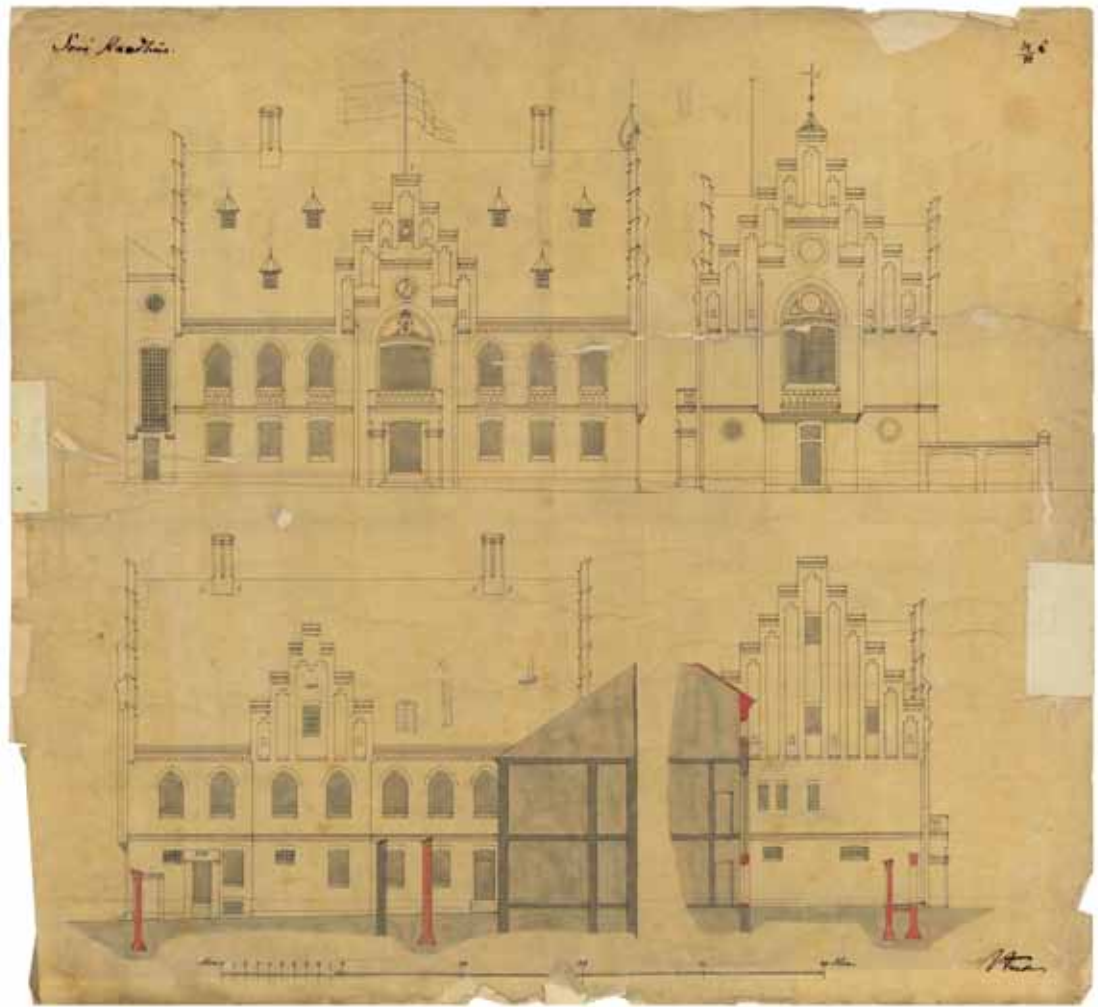
Stenbæk, Bjarne: "Da kvinderne kom ind i by-rådet, røg cigarerne ud", art. i: Jul i Sorø 2009

Torm, Helge: "Sorøs historie ca. 1885-1970", art. i: Sorø Postkort 1885-1970, Sorø 1999

Torm, Helge: Sorø Bibliotek i 150 år, Sorø 2003

Torm, Helge: "Sorøs 2. rådhus – om oprindel-sen i særdeleshed og lidt aktuelt", art. i: Årbog 2009 for Historisk Samfund for Sorø Amt.

Den røde farve i Toedes tegning af rådhuset viser snitflader i den nye bygning. Arresten, der overlevede branden, er vist med mørkegrå snitflader.

Bygninger er en del af vores kulturarv. Et håndgribeligt levn, som vores forfædre har givet videre, og som vi er forpligtet til at værne om.

Realdania Byg er et ejendomsselskab for udvikling og bevaring. Selskabets formål er at opbygge og formidle en samling af gode eksempler på byggestil og arkitektur fra forskellige tidsperioder og egne i Danmark samt at investere i udviklingen af eksperimenterende nybyggeri. Realdania Byg er et helejet Realdaniaselskab.

Læs mere på www.realdaniabyg.dk

ISBN: 978-87-92230-41-6

